

547A BEGIJNHOFKAPEL BORGLOON

Graethempoort | 3840 Borgloon

Opgemaakt door ARAT ■ architecten
Fraikinstraat 71 | 2200 Herentals | www.arat.be
T 014 24 86 90 | E info@arat.be
Contactpersoon | Arch. Philip Baelus | philip@arat.be

Opgemaakt te Herentals | mei 2019

Opdrachtgevend bestuur | Stad Borgloon
Speelhof 10 | 3840 Borgloon
T 012 67 36 06
Jan Carmans | jan.carmans@borgloon.be

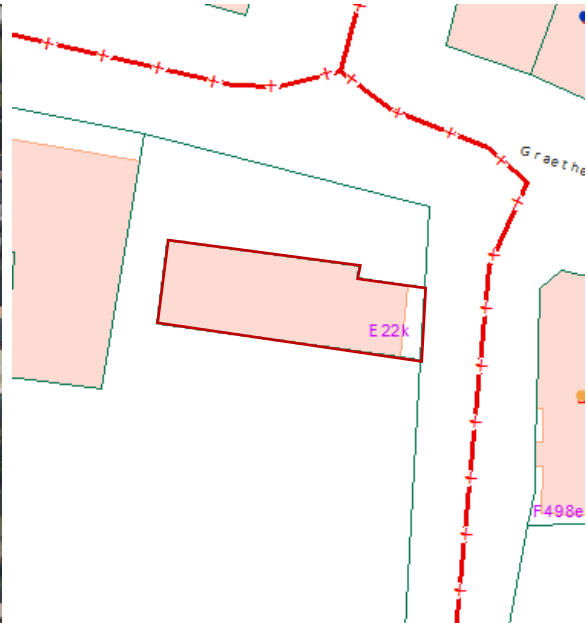
INHOUDSTAFEL

HOOFDSTUK 01	IDENTIFICATIE.....	4
01.01	IDENTIFICATIE ONDERZOEKSGBIED.....	4
01.02	OVERZICHT ONROEREND ERFGOED.....	5
01.02.01	Wetenschappelijke en vastgestelde inventaris.....	5
01.02.02	Beschrijving Agentschap Onroerend Erfgoed.....	5
01.02.03	ARCHEOLOGIE.....	7
HOOFDSTUK 02	BOUWHISTORISCHE NOTA.....	8
02.01	ICONOGRAFISCHE BRONNEN.....	8
02.01.01	Historische kaarten.....	8
02.01.02	Prenten, postkaarten en foto's.....	12
02.02	Plannen 1993.....	19
02.03	Bouwhistorische nota.....	22
02.03.01	Omgeving van de graethemkapel.....	22
02.03.02	Bouwfase I – ca. na 1120.....	23
02.03.03	Bouwfase II – ca. 1150-1250.....	24
02.03.04	Bouwfase III – ca. 1250-1350.....	25
02.03.05	Bouwfase IV – ca. 1500 - 1600.....	26
02.03.06	Bouwfase V – ca. 1624 – 1660.....	27
02.03.07	Bouwfase VI – ca. 1714 - 1850.....	29
02.03.08	Bouwfase VII – ca. 1797 – 1870.....	31
02.03.09	Bouwfase VIII – ca. 1944 – 1993.....	32
HOOFDSTUK 03	INVENTARISATIE VAN DE HUIDIGE TOESTAND.....	37
03.01	Exterieur.....	38
03.01.01	Noordelijke gevel.....	38
03.01.02	Zuidelijke gevel.....	40
03.01.03	Oostelijke gevel en koor.....	43
03.01.04	Westelijke gevel.....	44
03.02	Interieur.....	45
03.02.01	Algemeen.....	45
03.02.02	Stucwerk en muurschilderingen.....	47
03.03	Dakconstructie.....	51
03.04	Lijst met Erfgoedelementen.....	52
03.05	DIAGNOSENOTA.....	53
03.05.01	Exterieur.....	53
03.05.02	Interieur.....	54
HOOFDSTUK 04	ERFGOEDWAARDEN.....	56
04.01	inleiding.....	56
04.02	Kunsthistorische waarde.....	56
04.03	Historische waarde.....	56
04.04	Oudheidkundige waarde.....	56
HOOFDSTUK 05	BEHEERSVISIE EN DOELSTELLINGEN.....	57
05.01	Visie op het beheer.....	57
05.01.01	Eigenheid van de Begijnhofkapel.....	57
05.01.02	De Rusthuiskapel.....	57
05.01.03	Behoud, beheer en herbestemming.....	58
05.02	Beheersdoelstellingen.....	58
HOOFDSTUK 06	MAATREGELEN.....	62
HOOFDSTUK 07	OPVOLGING EN EVALUATIE.....	68
HOOFDSTUK 08	EXTRA TOEVOEGINGEN.....	69
HOOFDSTUK 09	BIBLIOGRAFIE.....	70

01.01 IDENTIFICATIE ONDERZOEKSGBIED

Figuur 1: begijnhofkapel of Graethemkapel (rood) – Borgloon. BRON: www.geopunt.be

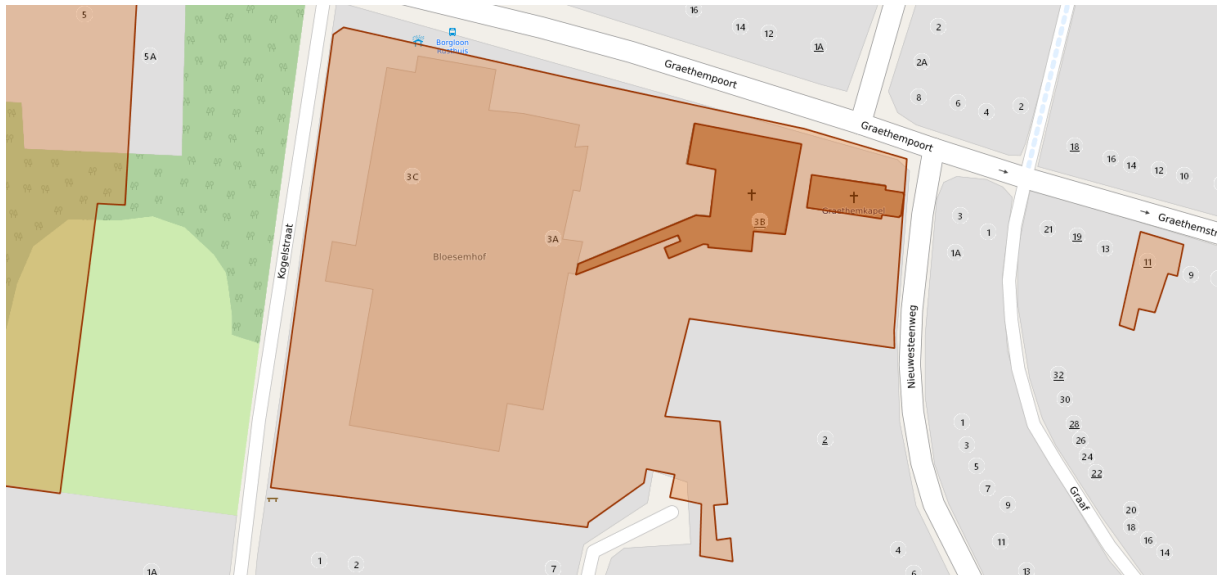
Figuur 2: begijnhofkapel van Borgloon op kadasterplan gesitueerd net buiten de historische stadkern van Borgloon

NAAM	Graethemkapel of Begijnhofkapel <i>In dit beheersplan zal voornamelijk de benaming 'Begijnhofkapel' gebruikt worden</i>
LIGGING	Graethempoort, 3840 Borgloon
KADASTER	1ste afdeling, sectie E, perceelnummer 22k
DATERING	12 ^{de} – 19 ^{de} eeuw met restauraties vanaf de 20 ^{ste} eeuw
BESCHERMINGEN	1936 _ Beschermde Monument – <i>Begijnhofkapel</i> – Beschermingsbesluit 0017 1999 _ Vastgesteld als bouwkundig erfgoed - <i>Rusthuis- en begijnhofkapel</i> - ID 31766 2015 _ Vastgesteld als bouwkundig erfgoed - <i>Muurschilderingen in de begijnhofkapel</i> - ID 301446
HUIDIG GEBRUIK	Tentoonstellingsruimte

01.02 OVERZICHT ONROEREND ERFGOED

01.02.01 WETENSCHAPPELIJKE EN VASTGESTELDE INVENTARIS

De kapel werd opgenomen in de vastgestelde inventaris bouwkundig erfgoed op 05-10-2009 en aangepast op 01-02-2018 als integraal onderdeel van het naastliggende rusthuis met neogotische rusthuiskapel. ¹

Ten westen van het onderzoeksgebied ligt de geïnventariseerde tuin *'Boomgaard met barriers en tuin van de 19e eeuwse Hoeve Vreven'* dat tussen 2001 en 2007 opgenomen werd in de inventaris landschappelijk erfgoed. Ten oosten ligt de *'Historische stadskern'* van Borgloon die tussen 2010 en 2014 geïnventariseerd werd als archeologische zone en op 19 februari 2016 werd deze zone ook vastgesteld.

01.02.02 BESCHRIJVING AGENTSCHAP ONROEREND ERFGOED

Historiek

Het begijnhof van Borgloon ontstond rondom de kapel van het Johanniershospitaal te Graethem, bij de stadspoort. Deze kapel is de begraafplaats van Lodewijk I († 1171), graaf van Loon en zijn vrouw Agnes, die tweemaal in de Sint-Servaaslegende van Hendrik van Veldeke wordt genoemd. De graftombe bleef bewaard tot circa 1860. In 1174 schenkt Agnes, weduwe geworden, het hospitaal en alle afhingende goederen aan de abdij van Villers; zij doteert het met haar gronden te Heks. Na enige tijd begonnen zich begijnen rondom het hospitaal te vestigen; in 1258 of 1259 komt er definitief een begijnhof. De abdij van Villers behoudt het patronaatsrecht van de kapel en het benoemingsrecht van de negen begijnen. In 1582 gaat dit recht over op het Sint-Lambertuskapittel van Luik. Vanaf 1500 stelt het stadsbestuur in het hospitaal een gasthuismeester aan. In 1654 worden de negen begijnenhuizen door Lorreinse troepen platgebrand bij het beleg van de stad. De begijnen herbouwen hun huizen met de inkomsten van hun prebenden en de aalmoezen van de kathedraal van Luik. Rond 1714 is het hospitaal zodanig vervallen, dat het overgebracht wordt naar de overzijde van de weg; in 1784 wordt het overgenomen door het armenbestuur van de stad. Bij decreet van 25 november 1797 komt het begijnhof onder het beheer van het Bureau van Weldadigheid. In 1802 wordt van het begijnhof een bejaardentehuis gemaakt; er verbleven toen nog vier begijnen. In 1814 wordt de kapel opengesteld voor de publieke eredienst. Tussen 1836 en 1844 wordt begonnen met de bouw van het

¹ <https://besluiten.onroerenderfgoed.be/besluiten/5824/bestanden/16109>

oudemannenhuis; een vergroting had plaats tussen 1868-1872, een latere vergroting in 1891 en 1896 naar ontwerp van E. Serrure. In 1846 wordt aan dit complex een meisjesschool toegevoegd; laatstgenoemde, onder leiding van de zusters van Liefde, functioneert er slechts tot 1849, wanneer ze naar het oude Brigittijnenklooster wordt overgeplaatst (zie Nieuwland). In 1911 wordt bij het ouderlingenhuis een nieuwe kapel gebouwd. Naar verluidt zou de begijnhofkapel nog enkele jaren als schoollokaal gebruikt zijn.

Van het begijnhof rest thans enkel de kapel, die deel uitmaakt van het hospitaal van het OCMW van Borgloon. Zowel op de Ferrariskaart (1771-77), als in de Atlas van de Buurtwegen (1844) wordt de kapel voorgesteld als een losstaand gebouw, omringd door enkele andere losstaande gebouwen; in de periode tussen het ontstaan van beide voorstellingen werden twee gebouwen ten oosten van de kapel afgebroken.

De romaanse kapel, in de eerste helft van de 12de eeuw opgetrokken door de johannieters, was een kleine zaalkerk van drie smalle traveeën met koor van een rechte travee en absis. Eind 12de eeuw - begin 13de eeuw wordt een noordelijke zijbeuk bijgebouwd. Uit een akte van 1259 kan men afleiden dat het hospitaal rechtstreeks aansloot tegen de westelijke gevel van de kapel. Eind 13de eeuw - begin 14de eeuw vergroten de begijnen het schip in gotische stijl. Circa 1606 worden de zijbeuken afgebroken, de boogopeningen van de middenbeuk dichtgemetseld en de westelijke gevel opgericht, na verhoging van de romaanse muren. Minstens tot in 1613 was er boven het schip een open dakstoel, terwijl het koor zeker in 1624 overwelfd was. Tussen 1624 en 1712 is er een bakstenen vloer gelegd. Er stond zeker in 1624 een dakruiter op het schip; in 1763 wordt deze als bouwvallig omschreven. Na de verwoesting door de Lorreinen in 1654 wordt de koorabsis afgebroken, de triomfboog gedicht en de nieuwe oostelijke muur versierd met stucwerk. In 1912 wordt de oude kapel gerestaureerd door P. Langerock. Opgravingen in 1969 door M. Bussels en G.V. Lux. De kapel wordt nogmaals gerestaureerd in 1975 door G. Daniëls; hierbij worden verschillende verbouwingen uit de 18de eeuw (westportaal en de rechthoekige vensters in de noord- en zuidmuur) en de verbouwingen uit de 19de eeuw (twee neoromaanse portalen in de zuidelijke gevel en het neoclassicistische stucwerk van het interieur) teniet gedaan. Recente restauratie naar ontwerp van W. De Wijngaert (Hasselt) in 1993 en volgende, waarbij de gevels geel gekaleid werden. De kapel fungeert thans als tentoonstellingsruimte.²

Beschrijving begijnhofkapel

In zijn huidige vorm is het een zaalkerkje van zes traveeën met koor van een rechte travee met vlakke sluiting. Het romaanse gedeelte omvat het koor en de drie smalle oostelijke traveeën van het schip, opgetrokken uit silexblokken in vrij regelmatig verband. Het gotische gedeelte omvat de verhoging van het schip boven de drie romaanse traveeën, de drie westelijke traveeën, alsook de westelijke gevel, alle opgetrokken uit baksteen met verwerking van mergelsteen. Het geheel schijnt gedecapeerd. Zadeldaken (leien) over schip en koor. Het schip is voorzien van een bakstenen westelijke gevel, afgelijnd met mergelstenen hoekbanden; lage plint van silexblokken met kalkstenen afzaat, zoals de overige, bakstenen gedeelten. Groot, mergelstenen spitsboogvenster met gotische profilering; hieronder, over de hele gevel, een geprofileerde waterlijst; het muurvlak tussen deze lijst en de plint is gevuld met ruitmotieven van gesinterde baksteen; de geveltop is verankerd en voorzien van een bakstenen rondboogvenster. De zuidelijke gevel geeft een duidelijk beeld van de oorspronkelijke toestand: de drie romaanse traveeën, lager dan de huidige hoogte, zijn elk voorzien van een rondbooglisenen, waarbinnen een klein rondboogvenster met afgeschuinde neg; hierboven een muurvlak van baksteen. De drie gotische traveeën zijn van baksteen, op een plint zie westelijke gevel. Dit gedeelte was tot circa 1606 voorzien van een zijbeuk: hierop wijzen de twee gedichte

² <https://inventaris.onroerendergoed.be/aanduidingsobjecten/3325>

spitsbogen van baksteen, op pijlers met mergelstenen banden; hierboven, bakstenen, spitsboogvormige bovenlichten met gerestaureerd, mergelstenen maaswerk. Zonnewijzer tussen het tweede en derde venster. De noordelijke gevel is voorzien van een gelijkaardig gotisch gedeelte, hier in de uiterst rechtse travee voorzien van een rondboogpoortje (18de eeuw) in een kalkstenen omlijsting met imposten en sluitsteen. De romaanse traveeën zijn aangepast: in plaats van de drie rondbogige spaarvelden met venstertje, waarvan sporen resten, werden bij de bouw van de noordelijke zijbeuk eind 12de eeuw - begin 13de eeuw twee mergelstenen rondbogen geplaatst, met imposten, die bij het bepleisteren van het gebouw afgevlakt werden. Het koor is romaans: aan beide zijden een breed rondbogig spaarveld, waarbinnen in de zuidelijke gevel een rondboogvenstertje. Recente kroonlijst op hardstenen consoles. De koorsluiting is blind; de geveltop is van baksteen (verhoging). Sober, witgekalkt interieur met een vloer van kalkstenen tegels: houten zoldering. De doorgang van schip naar koor is thans gedicht, doch geschiedde oorspronkelijk door middel van een rondboogvormige scheiboog, nog zichtbaar in het koor. Het koor heeft eveneens een houten zoldering; mijtervormige nis in de oostelijke muur.

Muurschilderingen

Vrouwenhoofd (fragment), (eerste helft 14de eeuw); ensemble van verschillende personages (15de eeuw); figuratieve taferelen met engelen (15de eeuw); Kruisingsstafereel met Maria, Johannes, Maria Magdalena en stichterfiguren (16de, 17de eeuw?); hieronder een oudere beschildering; in het voormalige koor: heilige abt (15de eeuw) boven de thans zichtbare voorstelling (16de eeuw?). Op de muur die thans het schip van het koor scheidt, stucwerk (18de eeuw) met voorstellingen uit het leven van Maria; links en rechts in de bovenhoeken, vier medaillons in stucwerk met de symbolen van de evangelisten. Bij opgravingen werden de skeletten van Lodewijk I van Loon en zijn vrouw Agnes teruggevonden.

Mobilair

Vier grafstenen, twee in de zuidelijke wand, één in de westelijke wand en één in de vloer vóór het portaal: van Pascasia Petronella Cappaerts († 1798), weduwe van burgemeester Simon Hendricx en dochter Elisabeth, begijn; van priester Renerus Moels († 1715) en zijn nicht Maria Sheeren, begijn; van Lambert Louis Godefroid, kanunnik van de Sint-Pieterskerk te Luik († 1754) en Marie B. Godefroid, begijn; een afgesleten grafsteen.³

01.02.03 ARCHEOLOGIE

De begijnhofkapel bevindt zich vlak buiten de historische stadskern van Borgloon, die als archeologische zone geïnventariseerd werd.

Volgens de Centraal Archeologische Inventaris werd er in maart 1969 een archeologisch onderzoek onder de vorm van een opgraving op de Locatie 50127 uitgevoerd. Hierbij werden zowel binnen de Begijnhofkapel als buiten meerdere laatmiddeleeuwse vlakgraven blootgelegd, waaronder ook de graven van Lodewijk I van Loon en zijn echtgenote Gravin Agnes.

³ <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/erfgoedobjecten/31766>

02.01 ICONOGRAFISCHE BRONNEN**02.01.01 HISTORISCHE KAARTEN****(1) Villaretkaart – 1745-1748**

Wellicht is de Villaretkaart de oudste kaart waarop het begijnhof van Borgloon, met in het midden de Graethemkapel, te zien is. Het begijnhof wordt hier duidelijk afgebeeld als een volledig omsloten domein, met begijnenwoningen in de zuidwestelijke en zuidoostelijke hoek van het hof. Gezien de sterk geabstraheerde weergave van de gebouwen geeft de kaart geen gedetailleerde informatie over de kapel op zich.⁴

⁴ <https://www.geopunt.be/catalogus/datasetfolder/8/81b18f6d-975c-424a-bbca-653371693409>.

(2)

Ferrariskaart – 1777

Kaart nr. 168 (Bilzen) toont Borgloon en ook de Graethemkapel, die geïsoleerd staat en wordt omgeven door vijf andere losstaande gebouwen. De kaart geeft geen gedetailleerde informatie over de vormgeving van de kapel. Wel toont de kaart opnieuw de opstelling van de gebouwen van het begijnhof en het hospitaal op het domein. Het lijkt erop dat er in 30 jaar tijd meer begijnenwoningen bijkwamen, of dat het gebouwencomplex van het hospitaal verder werd uitgebreid. Op deze kaart is er enkel nog een muur te bespeuren op de noordelijke grens.⁵

⁵ MASSART, C., *Digitale reconstructie van de bouwfasen van de Graethemkapel te Borgloon*, Master of Science in de ingenieurswetenschappen: architectuur, KU Leuven, januari 2014: 17-18.

(3)

Primitief kadaster – 1809

Op het primitief kadasterplan wordt de kapel onderverdeeld in het kadasterplan van Borgloon - sectie E - perceel 22 en voorgesteld als een losstaand gebouw, omringd door enkele andere losstaande gebouwen. In de periode tussen de Ferrariskaart en het primitief kadaster werden twee gebouwen ten oosten van de kapel afgebroken. De kaart geeft een gedetailleerd beeld van het gebouw en de kleine aanbouw (koor) tegen de oostelijke gevel is duidelijk zichtbaar.⁶

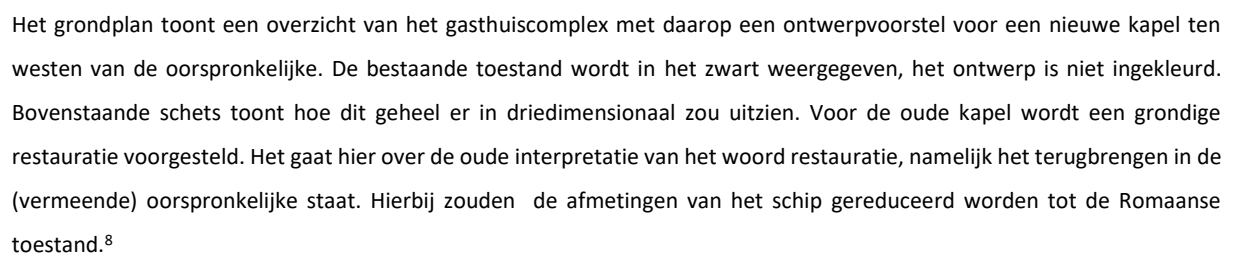
⁶ MASSART, C. 2014: 17-18.

(4) Atlas der Buurwegen – 1844

Detailplan nr. 4 van de Atlas der Buurwegen (1842 – 1845) van Borgloon toont de Graethemkapel als vrijstaand gebouw. Op het perceel van het voormalige begijnhof bevinden zich op dat moment nog twee andere gebouwen: ten zuiden een gebouw met twee vooruitspringende vleugels en ten westen een rechthoekig gebouw. De toestand van de site is dus identiek aan deze op het primitief kadasterplan. Bijkomende informatie is af te leiden van de overzichtskaart van de Atlas der Buurwegen. De weg ten oosten van de kapel, de huidige Nieuwesteenweg, was nog niet aangelegd op het moment van het opmaken van de kaart.⁷

⁷ Omschrijving overgenomen uit MASSART, C. 2014:: 18-19.

⁸ Omschrijving overgenomen uit MASSART, C. 2014: 18-19. Bron postkaart en plan: Geschiedkundige kring 'Kannunik Daris', Borgloon.

(2) Postkaarten

Onderstaande postkaarten werden verzameld door de Heemkundige Kring Daris te Borgloon en dateren uit de eerste helft van de 20ste eeuw.

Figuur 3: Postkaart te dateren tussen 1903 en 1908.

Figuur 4: Postkaart te dateren tussen 1903 en 1908.

Figuur 5: Postkaart te dateren tussen 1911 en 1944.

Figuur 6: Postkaart te dateren tussen 1911 en 1944.

Figuur 7: Postkaart te dateren na 1911 en 1944.

(3)

BaLAT, KIK - IRPA – 1944

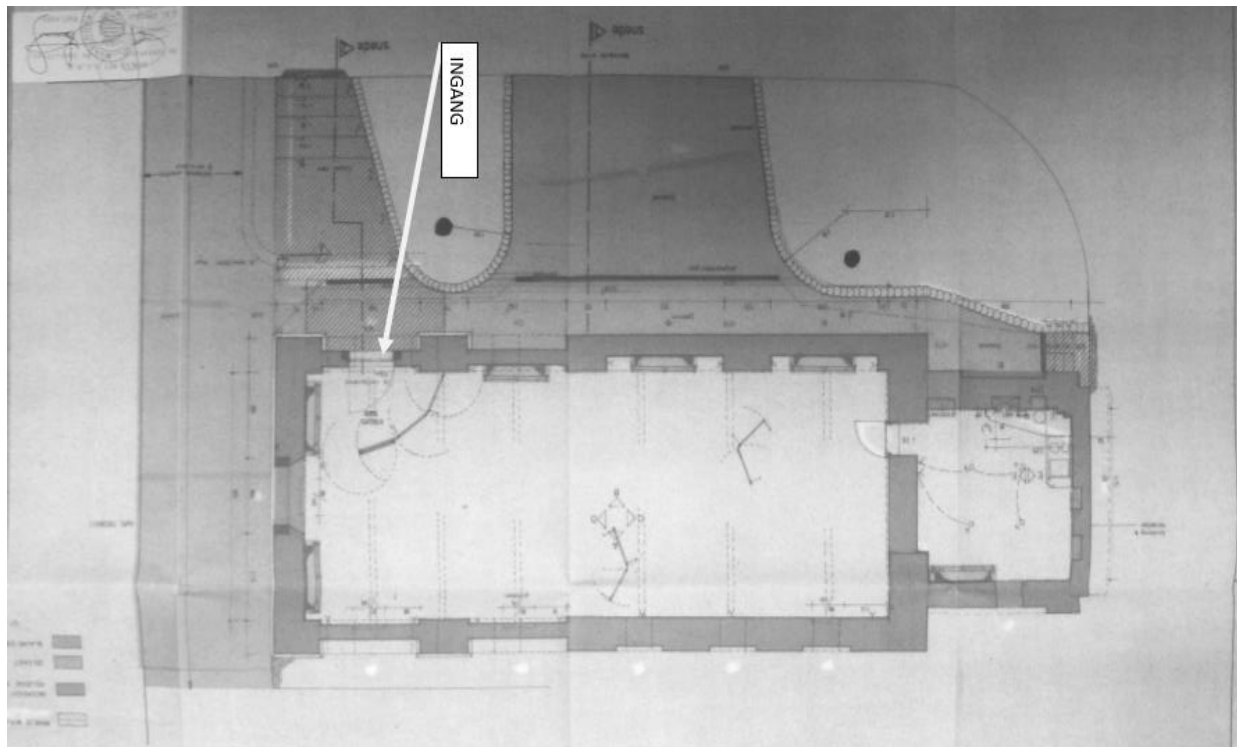
(4) Agentschap Onroerend Erfgoed – voor 1993

Onderstaande foto's tonen de toestand van de kapel vóór deze geheel geel werd geverfd in 1993. Vermoedelijk dateert dit fotomateriaal uit de jaren '80. Op dat moment was de kapel van elk pleisterwerk ontdaan. Daardoor worden de verschillende bouwfases en het authentiek bouw materiaal dat per bouwphase werd aangewend, duidelijk zichtbaar.

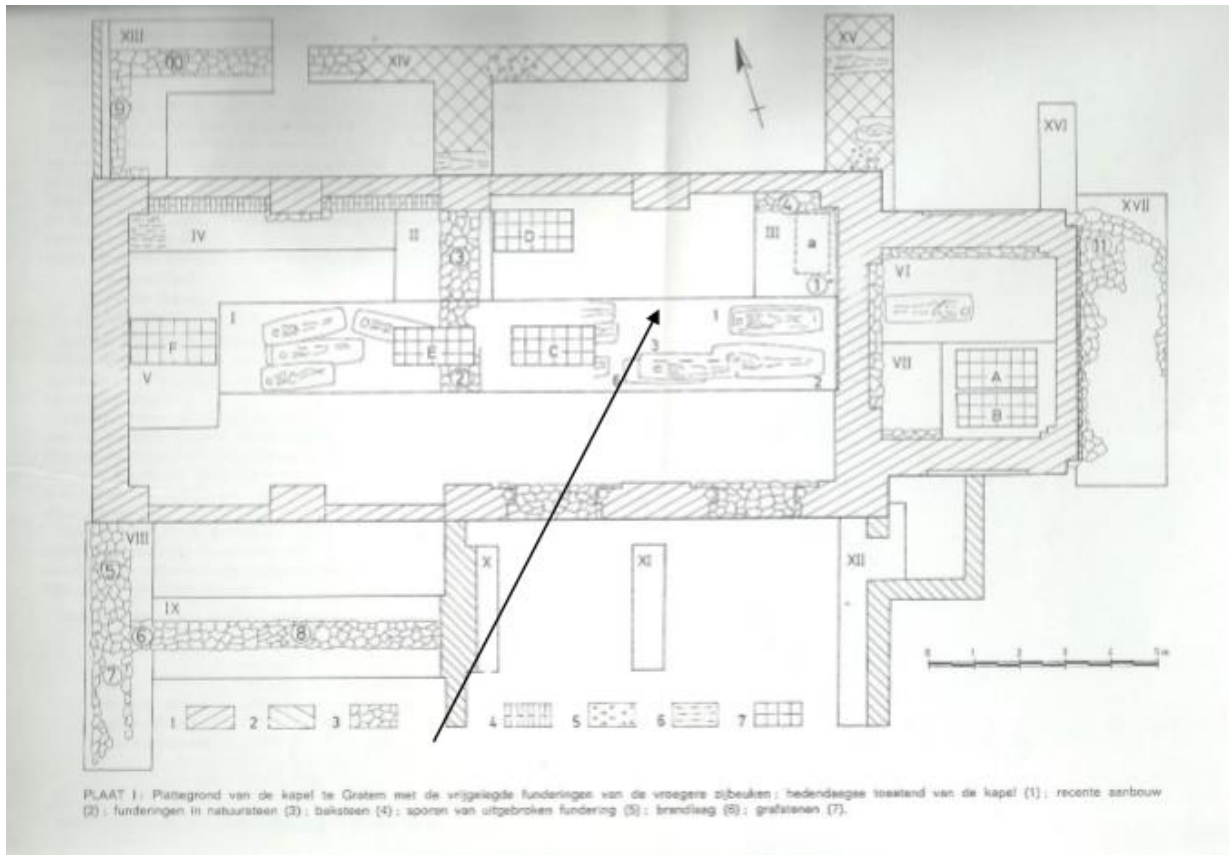

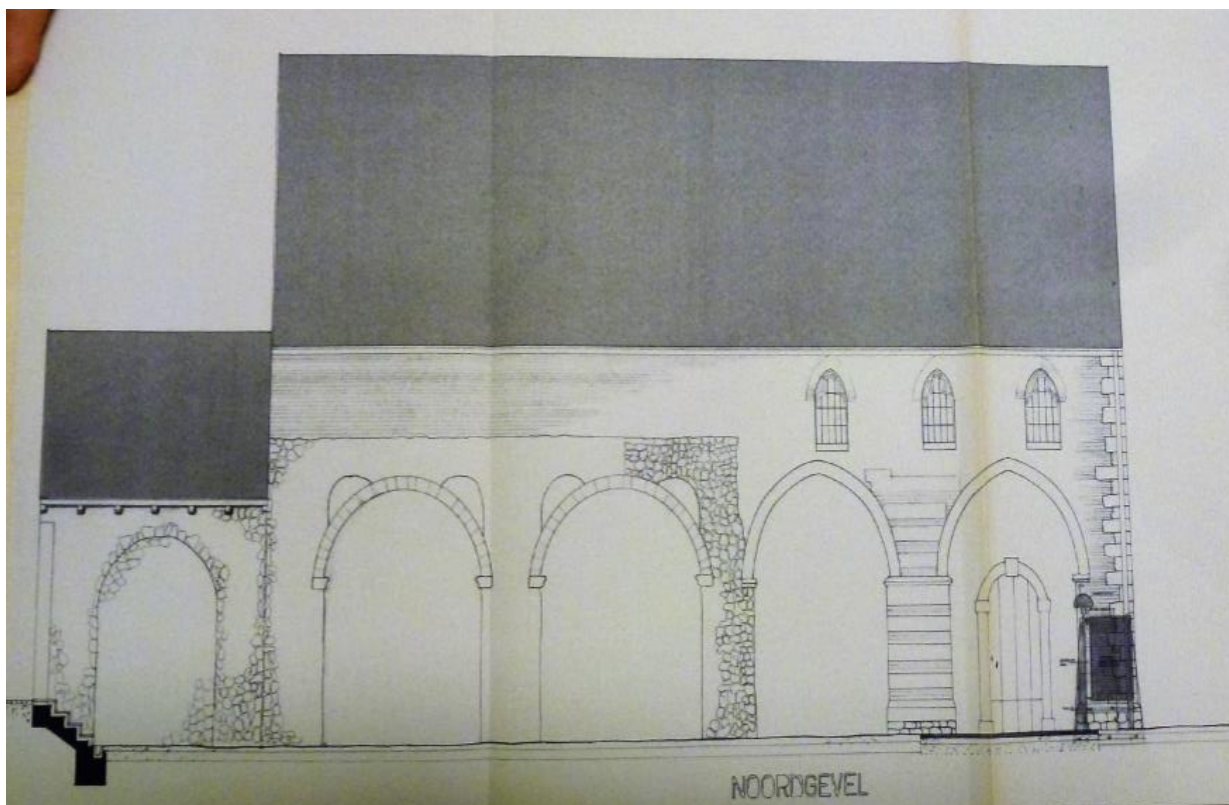
Deze plannen werden opgemaakt door architect De Wyngaert naar aanleiding van de geplande restauratie.

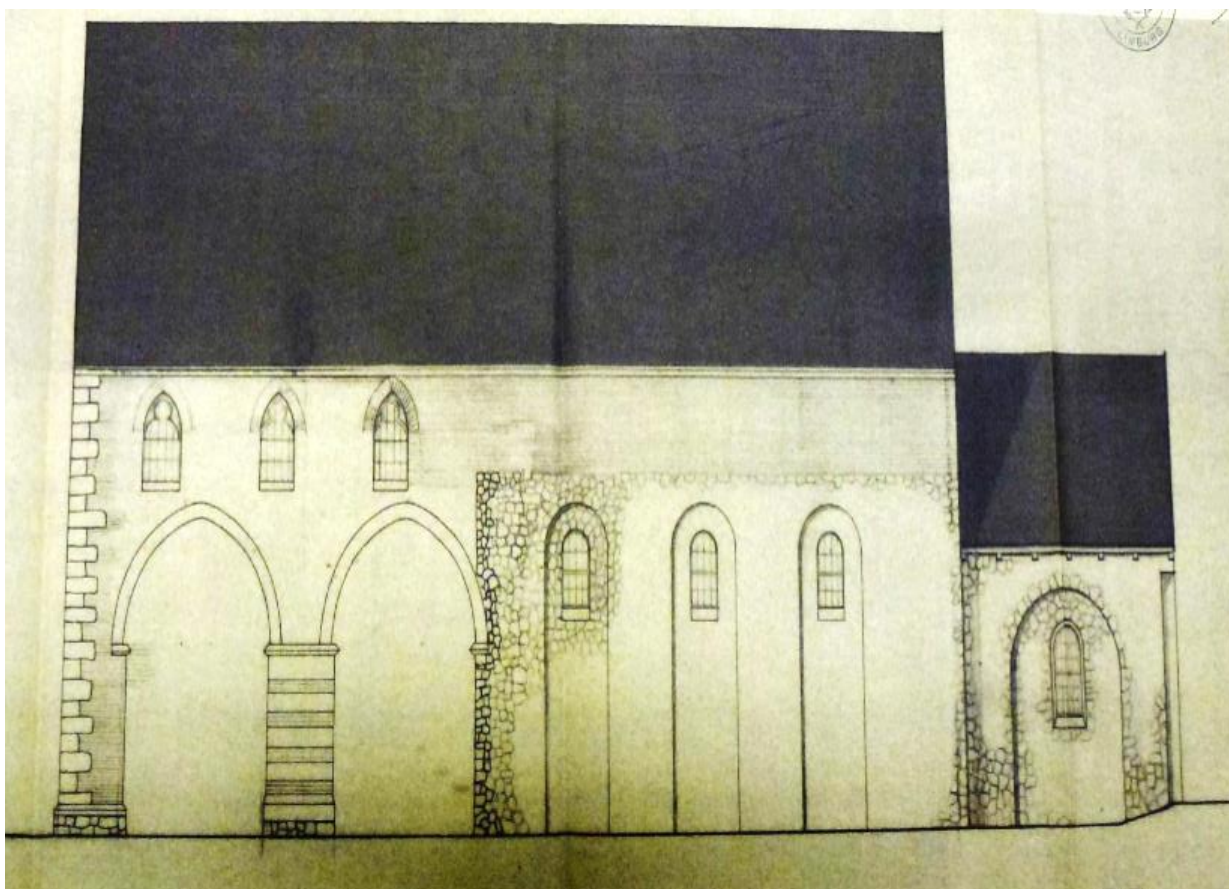
Figuur 8: Grondplan van de kapel. Bron: arch. De Wyngaert via Geschiedkundige kring 'Kannunik Daris', Borgloon.

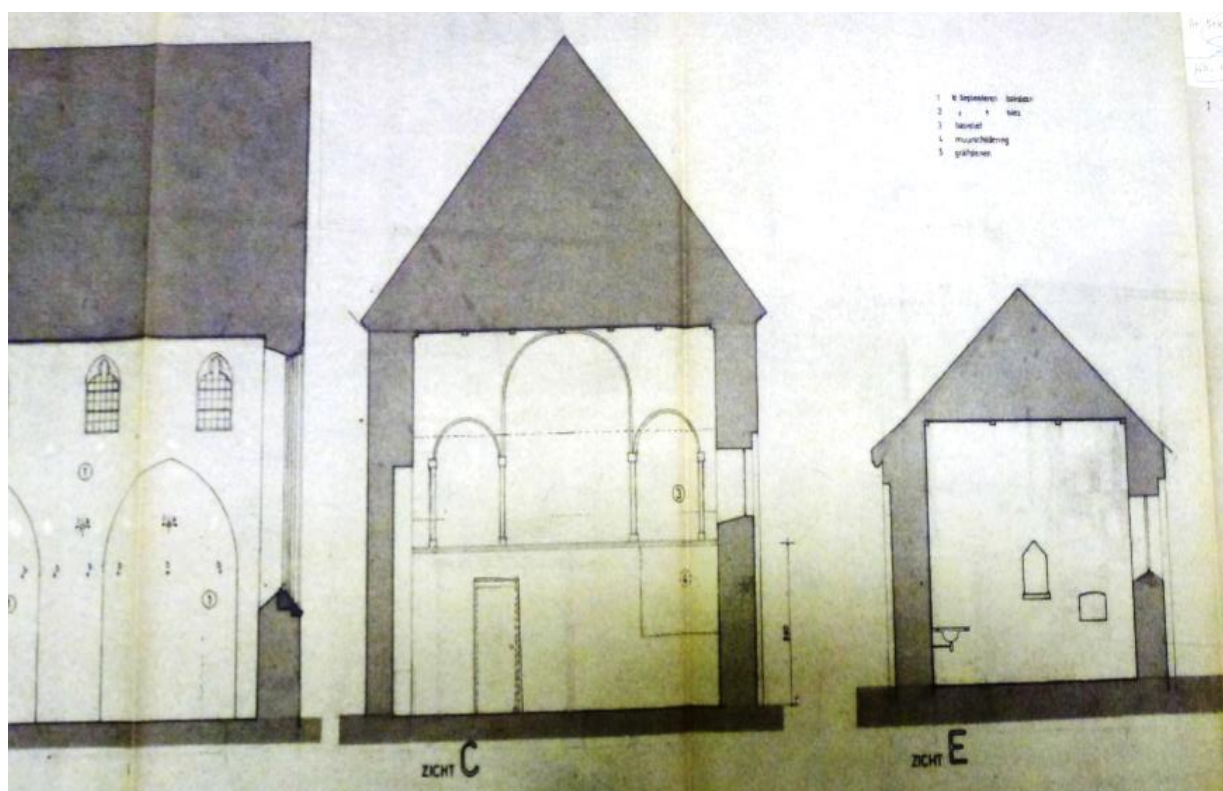
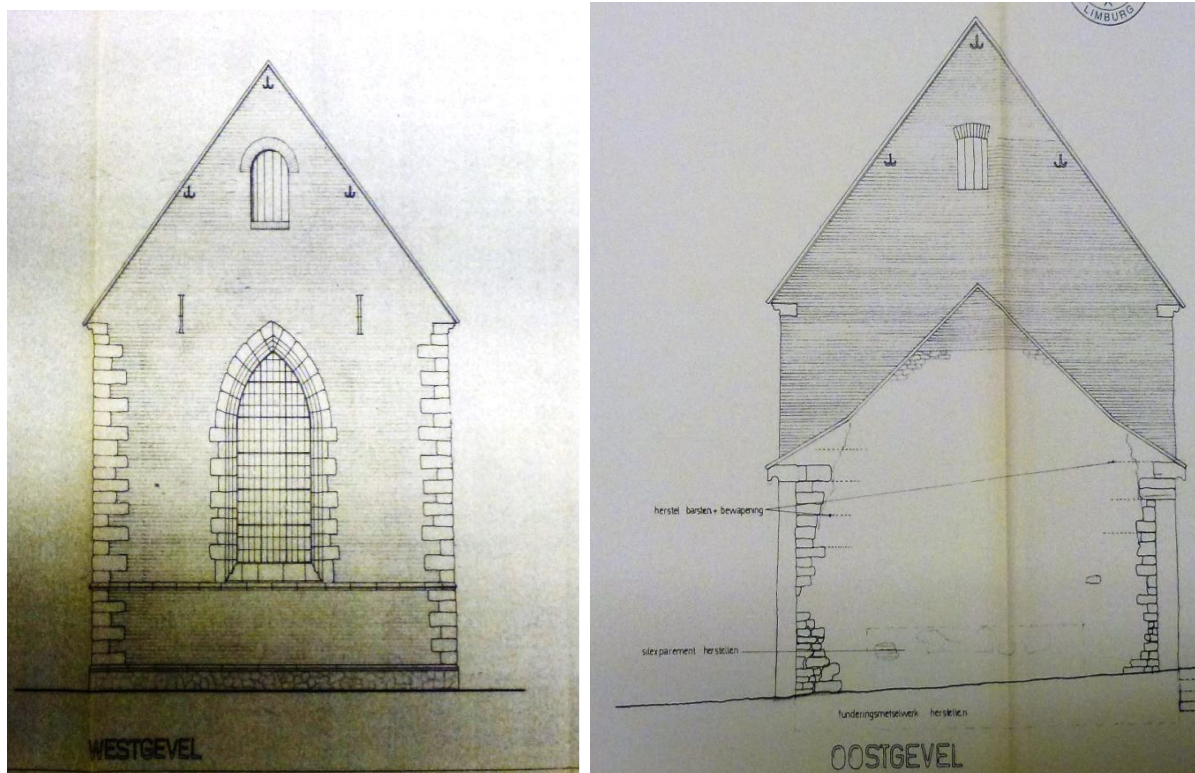
Figuur 9: Situering archeologische vondsten, 1969. De graven van Graaf Lodewijk I en Gravin Agnes bevonden zich in het Romeinse schip, vóór het Romeinse koor. Heel waarschijnlijk ging het om de graven met nummer 1 en 3 zoals aangeduid op deze plattegrond. Bron: Geschiedkundige kring 'Kannunik Daris', Borgloon.

Figuur 10: Gevelplan noordgevel. Bron: arch. De Wyngaert via Geschiedkundige kring 'Kannunik Daris', Borgloon.

Figuur 11: Gevelplan zuidgevel. Bron: arch. De Wyngaert via Geschiedkundige kring 'Kannunik Daris', Borgloon.

Tot en met de 18e eeuw maakte de begijnhofkapel deel uit van een besloten en ommuurde site (zie 02.01.01 Historische kaarten). Langs de zijde van de Graethempoort werd het complex afgesloten met een muur. Langs de oostelijke zijde, waar nu de Nieuwesteenweg loopt, werd het gebied afgebakend door een grachtje en een bomenrij. Langs de zuidelijke kant bevond zich een open ruimte met tuin met daarachter een landbouwperceel en ten westen waar zich nu het huidige rusthuis bevindt situeerde zich een boomgaard. Tegen het einde van de 19e eeuw verloor de site zijn omsloten karakter en maakte dit plaats voor het toenmalige rusthuis. Op een foto uit het begin van de 20e eeuw (zie volgende pagina) is te zien hoe via een breed pad aangelegd doorheen de tuin een poort toegang verleende tot de binnenkoer van het rusthuis. De zone ten noorden van beide kapellen (nu zijde Graethempoort) was aangelegd met een weelderig groenbestand.

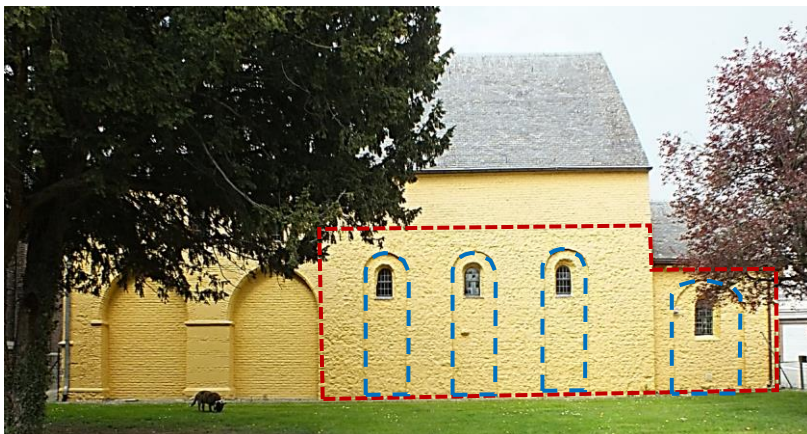
Met de bouw van de Rusthuiskapel in 1909-1912 is op de plannen van Langerock te zien hoe de zone langs de Graethempoort aangeduid is als 'Hof' en werd omboord door een haag. De stenen muur met toegangspoort werd weggehaald. De haag bleef nog even behouden, maar is in de loop der tijd ook verdwenen. Na de afbraak van het toenmalige rusthuis werd de zone achter de kapellen bestemd als groenzone en parking, met daarachter sociale woningbouw. Vandaag loopt de site aan de Graethempoort over in de verharde straatzijde zonder enige afbakening of beslotenheid en werd de zone ingericht als openbare ruimte met bloembakken en bankjes.

De zijde langs de Graethempoort werd gekenmerkt door zijn besloten karakter, zowel tijdens de periode van het Johanneters Hospitaal als na de bouw van de Rusthuiskapel. Tussen 1890 en 1909 was er hier met zekerheid een doorgang met poort, die bij het optrekken van de Rusthuiskapel weer werd afgesloten.

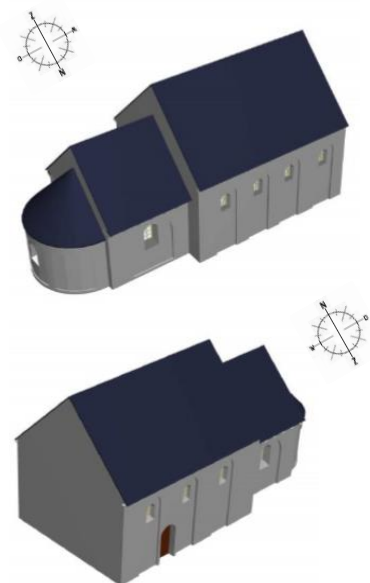
⁹ De historische nota werd overgenomen uit: MASSART, C., *Digitale reconstructie van de bouwfasen van de Graethemkapel te Borgloon*, Master of Science in de ingenieurs-wetenschappen: architectuur, KU Leuven, januari 2014. Naast tekst werden 3D-afbeeldingen overgenomen. Deze werden in dit beheersplan opgenomen ter illustratie.

Over de stichting en de stichtingsdatum van de kapel spreken literaire bronnen elkaar tegen. Meest voor de hand liggend is de stelling dat de kapel behoorde tot een hospitaal dat bediend werd door de Johannieten. Deze orde vond zijn oorsprong in een hospitaal in Jeruzalem dat gesticht werd door kooplieden van Amalfi in 1050. Volgens sommigen zou de kapel echter gesticht zijn door Lodewijk I, graaf van Loon. Meer waarschijnlijk is dat deze de kapel begunstigde, wat vermoedelijk ook de reden is dat hij er begraven werd in 1171. Na zijn dood wilde zijn weduwe Agnes van Metz het allodium van Heks aan de broeders van het hospitaal schenken op voorwaarde dat ze de opbrengsten zouden gebruiken om de kanunniken van Loon te betalen om iedere week een herdenkingsmis te houden voor haar overleden echtgenoot. De broeders wezen het aanbod echter af, waarop de gravin besloot om het hospitaal en de kapel in 1174 te schenken aan de abt van Villers, op voorwaarde dat deze er religieuzen van zijn orde zou plaatsen. Na een tijdje vonden ook de kloosterlingen van Villers de opvang van pelgrims, reizigers en armen een te zware taak. Om te vermijden dat de kloosterlingen zouden terugkeren naar Villers, schonk de gravin hen haar eigendom in Heks op voorwaarde dat zij 10 solidi betaalden aan de kanunniken van Loon voor een mis ter nagedachtenis aan de graaf. In 1175 overleed de gravin en werd ook zij in de kapel begraven.

De oprichtingsdatum van de kapel wordt aan de hand van dendrochronologisch onderzoek gedateerd na 1120, gebaseerd op de trek balk die vermoedelijk tot de Romaanse kap (met een dakhelling van vermoedelijk 45°) behoorde. Uit archeologisch onderzoek naar de allereerste funderingen blijkt dat de oorspronkelijke kapel bestond uit het thans bewaarde Romaanse gedeelte van het schip en het versmalde koor. Aan het koor bevond zich aanvankelijk ook een halfronde absis, vermoedelijk voorzien van een halve koepelstructuur. Het stenen kruisgewelf in het koor is waarschijnlijk nog authentiek, evenals de originele koorboog (Figuur 34) die terug te vinden is in de thans bewaarde spaarnis van het koor en welke de oorspronkelijke doorgang tussen koor en schip betrof. Aangezien de eerste Romaanse kapel volledig in silexsteen was opgebouwd, geeft de overgang tussen het silexstenen en het bakstenen gedeelte, de oorspronkelijke afmetingen van de kapel weer (hoogte en breedte). In de noordgevel bevonden zich vier smalle rondbooglisenen, waarvan de restanten nog duidelijk zichtbaar zijn. (Figuur 16) In de zuidelijke gevel bevonden er zich slechts drie die ook breder zijn dan de lisenen in de noordgevel, wat te maken zou kunnen hebben met het feit dat de toegang tot de kapel zich in deze gevel bevond (gezien het hospitaal zich ook ten zuiden van de kapel bevond, zou dit niet onlogisch zijn). In deze fase bevonden zich vermoedelijk ook al vensters in de lisenen.

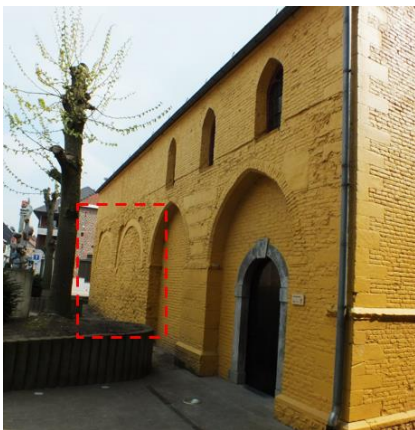

Figuur 14: Zuidelijke gevel met aanduiding van de afmetingen en gereconstrueerde rondbooglisenen van de eerste Romaanse kapel uit 1974. Bron: MASSART

In een charter uit 1230 somt graaf Arnoul IV de kosten voor de abdij van Villers aangaande de kapel en het hospitaal op. De uitgaven betreffen solidi aan de kanunniken voor het opdragen van de mis ter nagedachtenis aan de graaf en de gravin, aan de rector van de kapel en aan de beheerder van het hospitaal voor de aankoop van hout ter verwarming van de gebouwen. Alle kosten worden gedragen door de boerderij Munckhof te Heks. Graaf Arnoul droeg de beheerder van het hospitaal tevens op om armen en behoeftigen te herbergen, maar ook om losbandige personen uit te sluiten. Deze beheerder werd aangesteld door de abt van Villers en kreeg de naam gasthuismeester. Hij inde de inkomens ten laste van het herbergen van pelgrims en armen en werd op zijn beurt gecontroleerd door de kellenaar (beheerder van de tijdelijke goederen van de abdij) en de burgemeester van Borgloon.

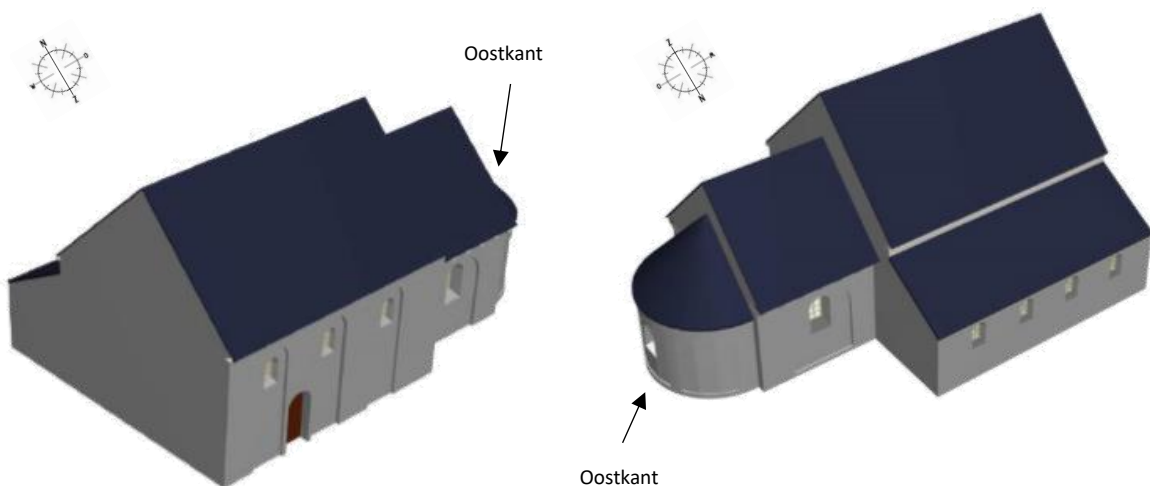
In de tweede helft van de 12de of de eerste helft van de 13de eeuw werd de kapel uitgebreid met een noordelijke zijbeuk. Deze uitbreiding zou te maken kunnen hebben met plaatsgebrek voor het grafmonument van Lodewijk I. Het schip staat in verbinding met die zijbeuk via twee brede rondbogen in witte natuursteen welke thans nog duidelijk te zien zijn in de noordelijke gevel van de kapel. Deze rondbogen werden dichtgemetst en de imposten van de pijlers zijn nog zichtbaar. Ook werden er resten van kapitelen teruggevonden in de opgevulde muur van de spaarnis. Bovendien is er een bouwnaad te zien in de noordmuur, afkomstig van een aanleunend dak. De sporen van de vier rondbooglisenen geven aan dat de zijbeuk niet vanaf de eerste bouwphase aanwezig was.

Figuur 15: Noordelijke zijgevel - twee dichtgewerkte rondbogige traveebogen met een ingewerkte boog in witte steen. Bron: MASSART

Figuur 16: Detail van de twee dichtgewerkte rondbogige traveebogen met een ingewerkte boog in witte steen en de daklijn. Bron: MASSART

In het midden van de 13de eeuw vestigden zich begijnen in Borgloon. Zij bouwden hun huizen als een gesloten geheel rondom de kapel en het hospitaal. De begijnen werden onder het beheer van de rector van de kapel geplaatst en gebruikten de kapel voor hun devoties. Naderhand ontwikkelde het begijnhof een vast statuut met een pastoor en een kerkhof onder het beheer van de abt van Villers, die negen begijnen aanstelde.

In de tweede helft van de 13de of in de eerste helft van de 14de eeuw werd de kapel aanzienlijk vergroot door de verlenging van het schip en de noordzijbeuk. Er werd tevens een zijbeuk tegen de zuidelijke gevel gebouwd. De uitbreiding gebeurde met baksteenmetselwerk en in gotische stijl. Binnenin werd er ook met kleizandsteen¹⁰ gewerkt, zoals in het gotisch gedeelte nog duidelijk te zien is. Om de zijbeuken te verbinden met het schip werden in zowel de noord- als de zuidbeuk twee spitsboogvormige traveebogen in de wanden gebroken. De pijlers van die traveebogen werden voorzien van imposten, waarin nog schelpen, rozetten, kruisen of vierkanten met kruisen zichtbaar zijn die in half reliëf gekapt werden.

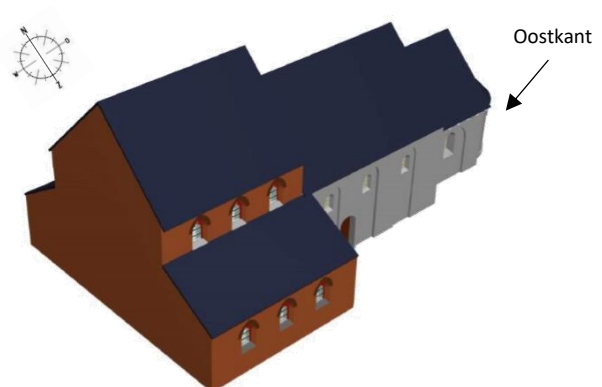
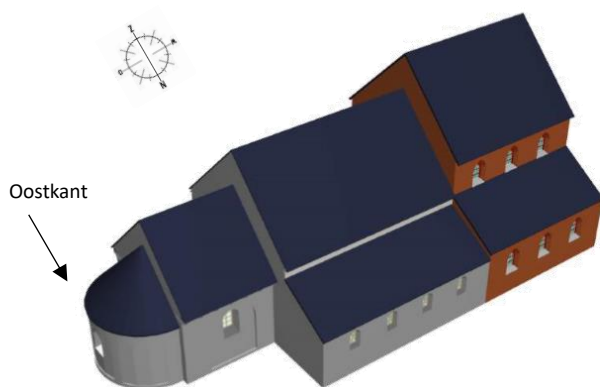
Het gotisch schip werd verlicht door de invoeging van drie spitsboogramen in het bovendeel van de noord- en zuidgevel. Over een eventueel raam in de westgevel is niets geweten.

Figuur 17: Noordelijke gevel met aanduiding van de spitsbogen die toegang verschafte tot de noordelijke zijbeuk (rood) en aanduiding van de spitsboogvensters (blauw). Bron: MASSART

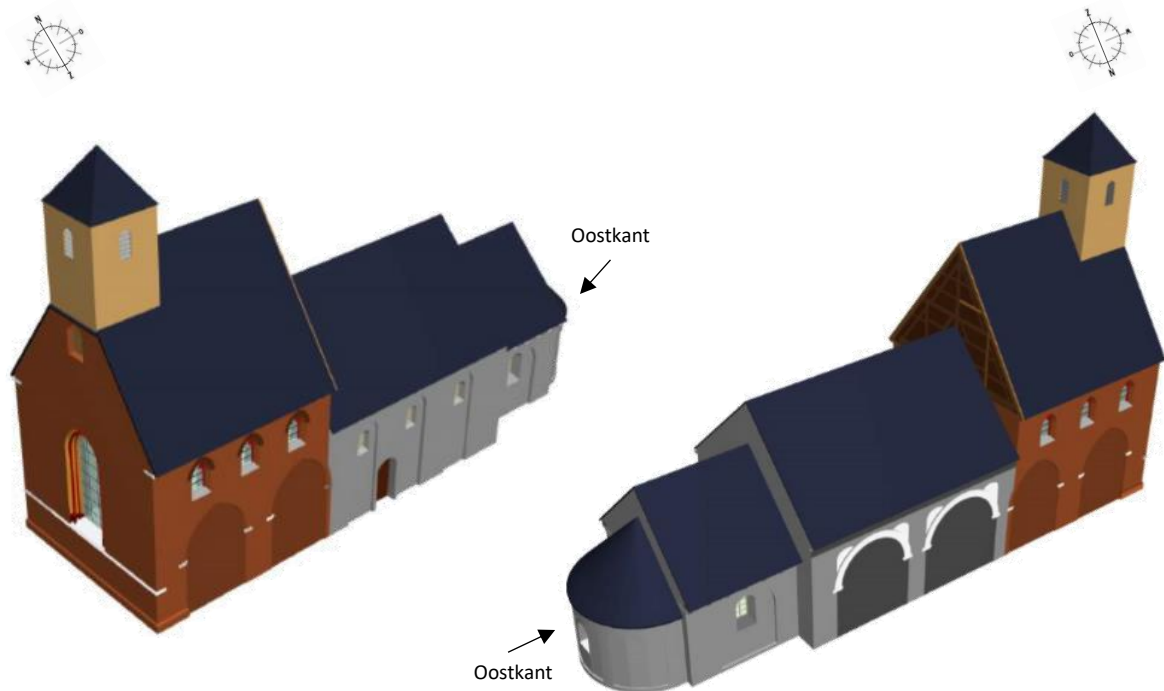
Figuur 18: Zuidelijke gevel met aanduiding van de spitsbogen die toegang verschafte tot de zuidelijke zijbeuk (rood) en aanduiding van de spitsboogvensters (blauw). Bron: MASSART

¹⁰ Steensoort afkomstig uit de buurt van Tongeren en Droog Haspengouw. Agentschap Onroerend Erfgoed 2017: Brustem [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/120973> (geraadpleegd op 4 maart 2019).

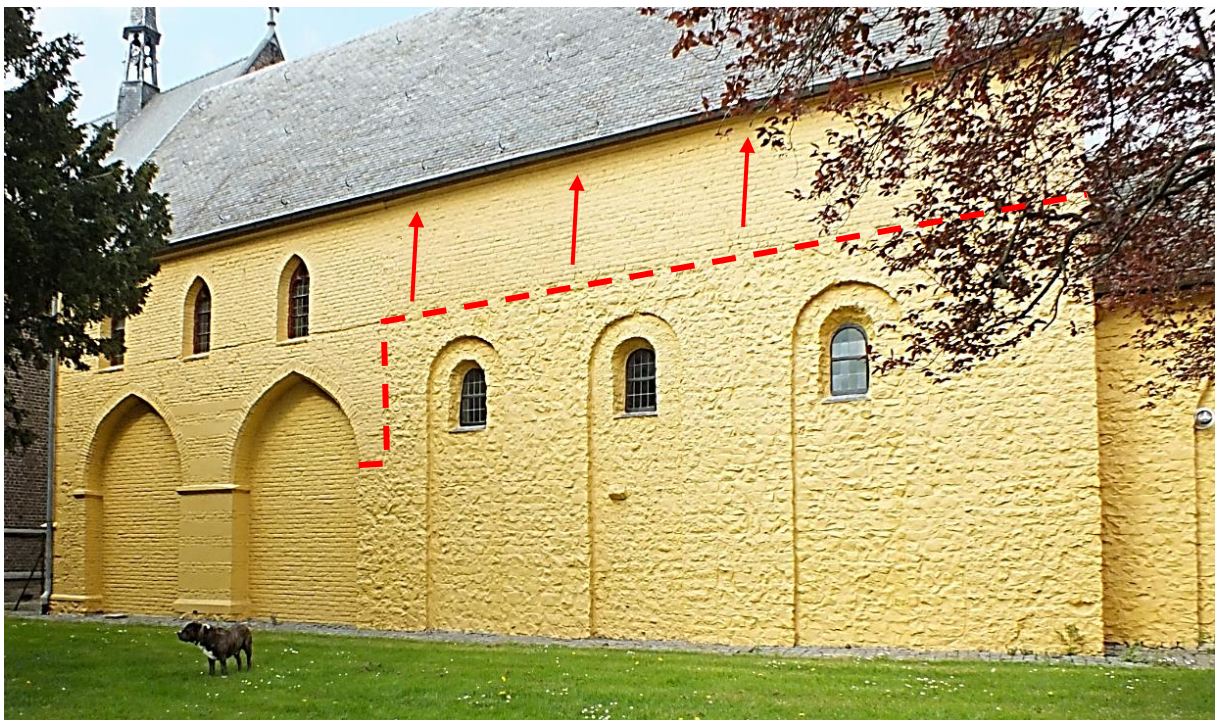
In een archiefdocument uit 1606 wordt vermeld dat de kapel toe is aan een restauratie. Hieruit blijkt dat de zijbeuken ondertussen werden afgebroken na een brand of verwoesting. Bij het afbreken van de zijgevel, heeft men vervolgens ook de Romaanse traveebogen gevuld (met silex) en de gotische spitsbogen (met baksteen en kleizandsteen). Alle materialen die voortkwamen uit de afgebroken zijbeuken werden dus gerecupereerd. In deze fase richtte men eveneens de huidige westgevel op, die men tevens van een spitsboograam voorzag. Dit is geweten omdat er onder de opgaande muur van die gevel dezelfde funderingsresten aangetroffen werden als onder de vulling van de traveebogen. Mogelijk werd in deze fase ook het gotische schip verhoogd en de vensters bovenaan de gevel dichtgemetseld, al zijn hier geen sluitende bewijzen voor. Ten slotte vertoont het gebinte en de dakconstructie tastbare bewijzen (sporen in een spant) voor het feit dat de oorspronkelijke oostelijke gevel van het gotisch schip aanvankelijk een vakwerkwand betrof.

Samengevat kan dus geconcludeerd worden dat rond 1500 de zijbeuken werden afgebroken, de traveebogen werden gedicht, er een nieuwe westgevel werd opgericht voorzien van een spitsboogvenster, de kapel werd voorzien van een nieuwe dakconstructie met dakruiter waarbij de oostelijke gevel van het gotisch schip bestond uit een vakwerkgevel. Mogelijk bevonden er zich nog vensters in de zijgevel van het romaanse gedeelte van het schip, al kan ook dit niet met zekerheid gesteld worden.

In de tweede helft van de 16de eeuw werd Borgloon geteisterd door verschillende invallen: als gevolg van de beeldenstorm werden in 1569 de kerken en kloosters geplunderd, heiligbeelden verbrand en altaren onteerd door de troepen van de Prins van Oranje. Acht jaar later, op 20 september 1577, werd de stad overmeesterd door het Statenleger onder het bevel van de veldheer d'Evers. Hierbij werden de pastoor en verschillende burgers vermoord. Rond dezelfde periode wisselde de abdij van Villers de eigendom van het Munnikhof te Heks, alsook het patronaat van de kerk in Heks en de kapel van Graethem voor eigendommen van de kathedraalkerk van Luik gelegen te Mont-Saint-André in Brabant. Zodoende kwam het patronaat van de begijnhofkapel in handen van Sint-Lambertuskapittel te Luik. In 1592 werd de stad Loon opnieuw geplunderd door de Hollandse troepen. Deze gegevens zeggen niets over de kapel zelf maar zouden wel in verband kunnen gebracht worden met mogelijke herstellingen. Uit archiefstukken afkomstig van het fonds van het Sint-Lambertuskapittel te Luik blijkt dat de kapel in 1605-1606 toe is aan restauratie, mogelijk als gevolg van de oorlogsprikelen zoals hierboven beschreven. Toch bleven herstellingen uit tot ten minste 1624. Uit een aartsdiakonaal verslag blijkt immers dat de toestand van de kapel er tegen die tijd nog steeds niet op verbeterd was.

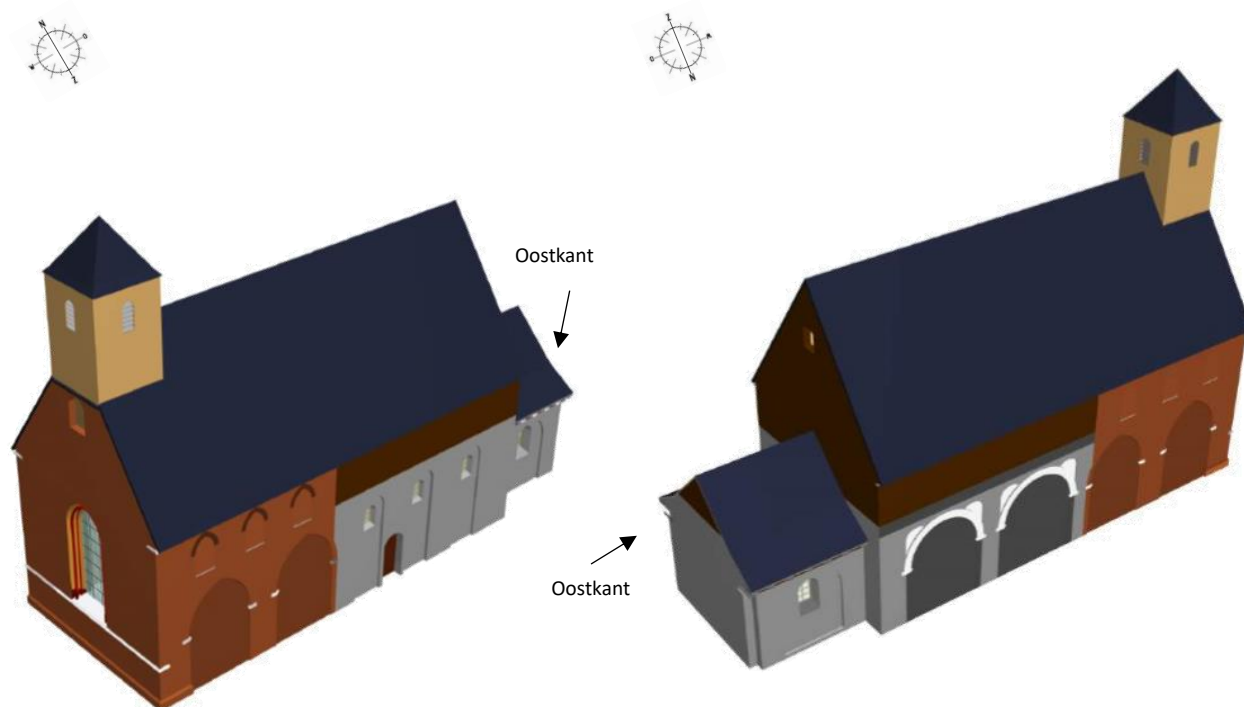
In de tweede helft van de 17de eeuw werden de romaanse muren van het schip verhoogd waardoor ook een nieuw dak vereist was. De absis werd afgebroken (mogelijk omdat deze reeds beschadigd was door de vele invallen) en de muur van het koor werd dichtgemetseld met sloopmateriaal. Na 1658 werd het gehele dak vernieuwd. Het is dan ook vermoedelijk in deze fase dat het romaanse gedeelte van het schip werd verhoogd om een uniforme dakconstructie over het gehele schip te kunnen voorzien. Het dakvlak vormt nu één geheel. Als gevolg hiervan wordt ook de lichtinval in het schip gehomogeniseerd door het dichtmetselen van de spitsboogramen. Binnenin werd geen gewelf, maar een houten zoldering voorzien. Ook binnenin het koor maakt het gewelf plaats voor een houten zoldering. Daarboven komt een nieuw dak met een knik. Op dit moment wordt wellicht ook de koorboog gedicht. De wanden van het schip en die van het koor werden op dat moment vermoedelijk voorzien van muurschilderingen.

Figuur 19: Zuidelijke gevel met aanduiding van de scheidingslijn tussen het Romaanse en Gotische gedeelte en de verhoging van het Romaanse schip met baksteenmetselwerk. Bron: MASSART

Figuur 20: Noordelijke gevel van het koor – deels ingevuld met silexblokken (blauw). Het dak heeft een duidelijke ‘knik’ (rode pijlen). Bron: MASSART

Tot aan de Franse Revolutie werden in het gasthuis van Borgloon zieken en behoeftige passanten opgevangen. Ze kregen er elementaire zorg van de gasthuismeester. Deze werd niet betaald uit de stadskas maar mocht in ruil voor zijn werk in het gasthuis wonen. Verder beschikte de gasthuismeester over de opbrengsten van het patrimonium van het gasthuis (zoals landerijen die verpacht werden en renten die aan het gasthuis geschonken werden). In 1714 werd het hospitaal naar de overzijde van de straat overgebracht, omwille van de bouwvallige staat van het oude gasthuis.

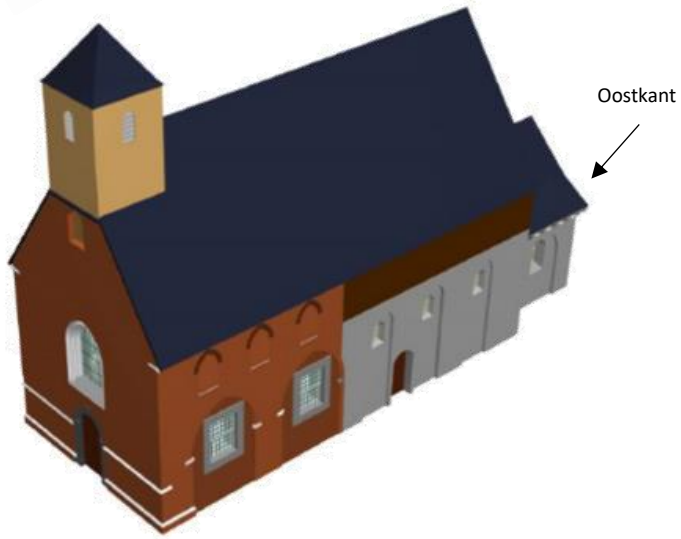
Mogelijk was dit de reden dat er toen een inkomdeur werd voorzien in de westgevel van de kapel. Tot nu toe was er immers enkel een vermoeden dat de deur zich steeds in de romaanse zuidgevel had bevonden, van waaruit de circulatie van en naar de overzijde van de straat tegen 1714 natuurlijk niet optimaal was. De westelijke toegang bestond uit een rondboogpoortje in een kalkstenen omlijsting met imposten en een sluitsteen (zoals nog te zien is op oude foto's) en bevond zich vlak onder het groot raam in de westgevel, waarvoor dit laatgotisch venster gedeeltelijk dichtgemetseld moest worden. Op de oude foto's is tevens duidelijk te zien dat in de dichtgemetselde traveebogen rechthoekige vensters met blauwstenen omlijsting werden ingebracht. Mogelijk dateren zij uit het begin van de 18de eeuw.

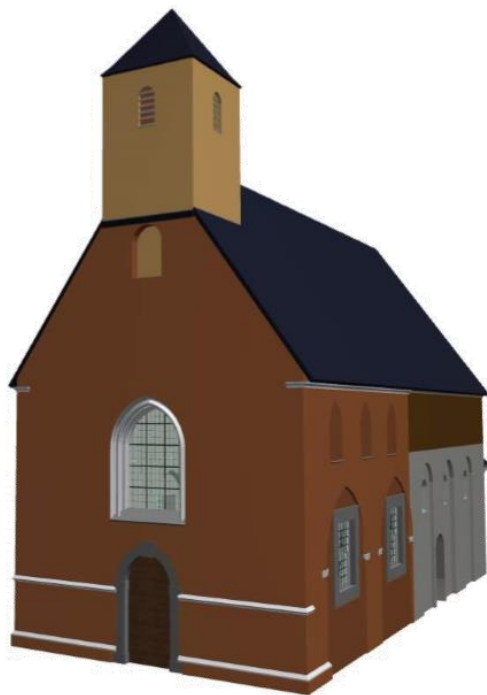
Figuur 21: Bouwspoor van de plaats waar zich het westelijke toegangspoortje bevond. Vóór 1993. Bron: <https://inventaris.onroerenderfgoed.be/aanduidingsobjecten/3325>

Figuur 22: Postkaart vóór 1908, te letten op de vierkante vensters en het westelijke toegangspoortje. Bron: <http://users.telenet.be/retrofotoborgloon/welkom.html>

Oostkant

Eind 18de eeuw werden de begijntjes getroffen door de wet van 25 november 1797. Ze werden onteigend en vanaf 3 september 1800 behoorden hun goederen toe aan de Commissie der Burgerlijke Godshuizen. In 1843 werd door de Zusters van Liefde een meisjesschool opgericht in het oude begijnhof, maar zij verhuisden al snel naar een andere locatie en vanaf 1 oktober 1850 werd het complex een gast- en oudemannenhuis.

In de loop van de 19de eeuw werd er een sacristie met tongewelf opgericht aan de zuidzijde. Oude foto's van de kapel binnenin tonen hoe de kapel via twee neoromaanse portalen in de zuidgevel van het schip en via een houten deur in de zuidgevel van het koor met deze sacristie verbonden werden. Om de sacristie te kunnen laten aansluiten op het koor moest Romaanse venster dichtgemetseld worden. Ter vervanging werd er een klein rechthoekig venster met brede omlijsting aangebracht in dezelfde wand. Het Romaans raam in de noordgevel van het koor moest dan weer plaatsmaken voor een deur die naar buiten leidt. Het interieur van de kapel werd tijdens deze fase tevens voorzien van neoclassicistisch stucwerk. Ook op de buitengevels werd een pleisterlaag aangebracht met een aansluitende (vermoedelijk geteerde) plint om het gebouw een homogeen uiterlijk te geven en de bouwmaterialen te beschermen.

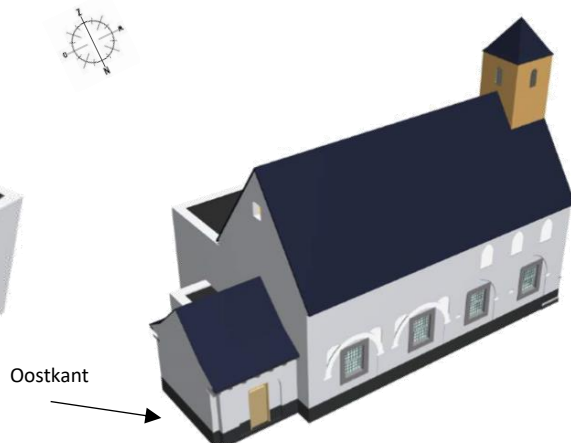
In de tweede helft van de 19de eeuw zou het grafmonument van Lodewijk I verdwenen zijn. Het monument, ongeveer 1,5m hoog en vervaardigd uit zwart marmer, werd in 1862 nog gezien door kanunnik Daris. Het zou zich in het schip, voor het koor en ongeveer boven zijn graf bevonden hebben. Rond 1870 werd het vernield, al verzekerde vader Nouwen, die rector was van de kapel, dat de beenderen van de graaf bewaard werden in een ijzeren koffertje dat in het graf werd gezet. In het hospitaal zou ook een tekening van het grafmonument moeten bestaan hebben, al zou de tekening niet betrouwbaar geweest zijn. Bij de opgravingen in 1969 werd tevergeefs naar de tekening en het koffertje gezocht.

Figuur 23: Foto vanuit de sacristie naar de neoromaanse bogen en daarachter de kapel. Bron: KIK-IRPA

Figuur 24: 3D simulatie van het interieur van de kapel in de 19de eeuw. Bron: MASSART

Aan het begin van de 20ste eeuw werden er plannen opgevat voor de restauratie van de begijnhofkapel. De opdracht voor een restauratieontwerp werd toegewezen aan Pierre Langerock. De totale transformatie (met zelfs een gedeeltelijk afbraak van de kapel met name het gotische gedeelte) die deze architect voor ogen had, stootte niet verwonderlijk op een negatief advies van de Koninklijke Commissie voor Monumenten. *“Als alternatief stelde de Koninklijke Commissie voor om een nieuwe kapel te bouwen, los van de oude en deze laatste vervolgens te restaureren. De plannen voor de bouw van een nieuwe Begijnhofkapel in neogotische stijl, tevens gemaakt door architect Langerock, werden begin 1909 goedgekeurd, maar de restauratie van de oude kapel waarvoor hij in 1910 een plan met bestek maakte, werd nooit uitgevoerd.”* Wanneer de bouw van de neogotische kapel voltooid was, zou er in de oude begijnhofkapel nog enkele jaren school georganiseerd zijn.

Op basis van de foto's bewaard in KIK-IRPA (zie foto's op pag. 17) konden er verder nog volgende zaken vastgesteld worden: *‘De pleisterlaag op de buitengevels werd verwijderd, waardoor nu de oorspronkelijke materialen terug zichtbaar worden. Hierdoor kunnen ook de sporen van eerdere verbouwingen opnieuw waargenomen worden. Zo zien we duidelijk dat de gotische bovenlichten werden dichtgemetseld en het groot laatgotisch venster in de westgevel werd verkleind. De gevelpunt toont zich als een latere toevoeging. In de dichtgemetselde traveebogen zijn de sporen van het breken van de opening voor het aanbrengen van het rechthoekig venster nog zichtbaar. In de noordgevel bevond zich in iedere dichte traveeboog zo'n rechthoekig venster met een omlijsting en traliwerk. Het dak, afgedekt met pannen, is in slechte staat. De omgeving ten noorden van de kapel werd verhoogd met aarde ten opzichte van het plein van de inkomdeur. De kapel fungeerde op het moment van opname als opslagplaats voor kolen.*

*Foto's van het interieur tonen hoe het schip gescheiden werd van een gewelfde sacristie door twee neoromaanse rondbogen, met kapitelen en voorzien van glas-in-lood deuren. In het schip zijn nog sporen zichtbaar van stucwerk, onder meer rond de gevulde traveebogen.’*¹¹

Tussen 1909 en 1944 werd er evenwel begonnen aan de eerste herstellingswerken: de bepleistering aan de buitenkant van de kapel werd verwijderd en de dakruiter werd afgebroken. Hoewel de kapel bij K.B. van 26 oktober 1936 als monument geklasseerd werd, zijn zowel de buitenkant als het interieur er volgens de foto's in 1944 duidelijk slecht aan toe. Ook in de jaren '60 was de kapel nog steeds in zeer slechte staat, maar in 1969 werden dan uiteindelijk toch plannen voor een grondige restauratie opgesteld. De werken naar het ontwerp van architect Daniëls waren de rechtstreekse aanleiding voor de uitvoering van opgravingen in 1969, daar het gebouw op dat moment toch leeg en verweerd was. Het voornaamste doel van de opgravingen was kennis te vergaren over de bouwgeschiedenis van de kapel, maar ook om het stoffelijk overschot van Lodewijk I en zijn vrouw Agnes aan het licht te brengen.

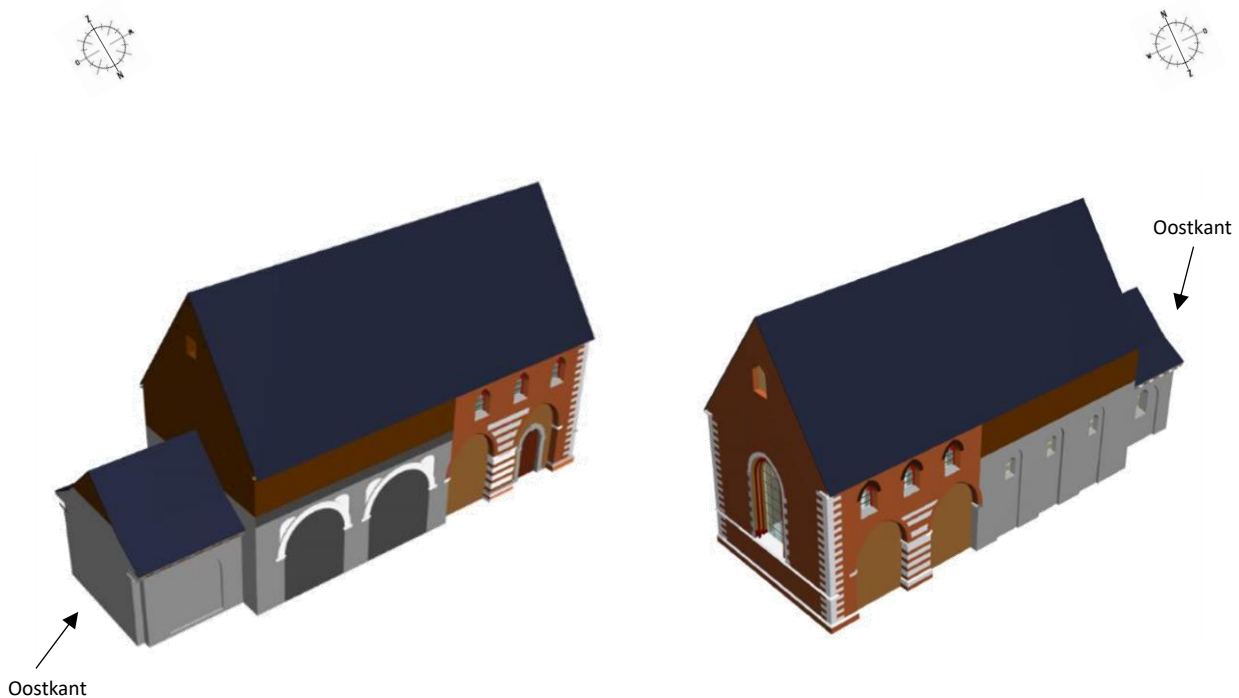
De uiteindelijke grootschalige restauratie werd voltrokken in 1974 waarbij zo goed als alle ingrepen uit de 18de en 19de eeuw teniet werden gedaan. Daarbij werd de zuidelijke sacristie afgebroken. De neoromaanse traveebogen werden vervangen door een reconstructie van drie rondbooglisenen met een klein rondboogvenster met afgeschuinde neg, naar de vermeende romaanse toestand. De rechthoekige vensters in de dichte traveebogen werden verwijderd en de resterende gaten dichtgemetseld. Het westelijk inkomportaal werd verplaatst naar de meest westelijke traveeboog van de noordgevel. Daardoor kon het laatgotisch venster hersteld worden tot zijn oorspronkelijke grootte. De gotische bovenlichten werden hersteld en het maaswerk gereconstrueerd. In het koor werd de deur in de noordgevel naar buiten en de deur in de zuidgevel

¹¹ MASSART, C. 2014: 18-19.

naar de sacristie verwijderd en de openingen opgevuld. Het nieuwe rechthoekige raam in de zuidgevel werd vervangen door een reconstructie van een Romaans raam. Er werden tevens algemene conservatiewerken uitgevoerd zoals bijvoorbeeld pleister- en schilderwerken.

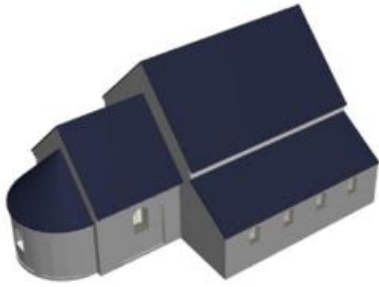
In 1993 werd opnieuw een (kleinschalige) restauratie uitgevoerd naar ontwerp van architect De Wijngaert en in samenspraak met het Bestuur Monumenten & Landschappen. Hierbij werden voornamelijk bouwfysische problemen aangepakt. Verder werden volgende elementen uitgevoerd: de buitengevels werden geel gekaleid, de muren binnenin wit gepleisterd, het gereconstrueerde maaswerk van de gotische spitsboogramen rood geschilderd, het groot laatgotisch raam in de westgevel geel en rood geschilderd, de eiken inkomdeur gerestaureerd, de nabije omgeving rondom de kapel heraangelegd, een lavabo geïnstalleerd in het koor, mobiel wandelement als tochtvang geplaatst om het gebouw te kunnen gebruiken als tentoonstellingsruimte, een functie die ze nu nog steeds vervult.

Eind 2017 werd de Begijnhofkapel het slachtoffer van brandstichting. De brandweer kon het vuur gelukkig snel onder controle krijgen waardoor de algemene schade beperkt werd. Het volledige interieur van de kapel werd echter bedolven onder een dikke roetlaag. Het houten schrijnwerk werd volledig zwart geblakerd. Daarnaast is er vermoedelijk ook heel wat waterschade veroorzaakt door het bluswater. De schade werd hersteld.

1150 – 1250
BOUWFASE 2

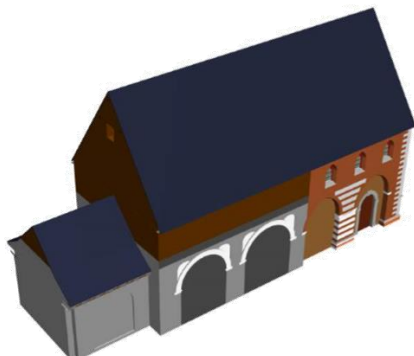
1500 – 1600
BOUWFASE 4

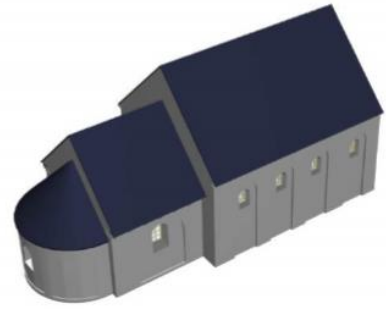
1624 – 1660
BOUWFASE 6

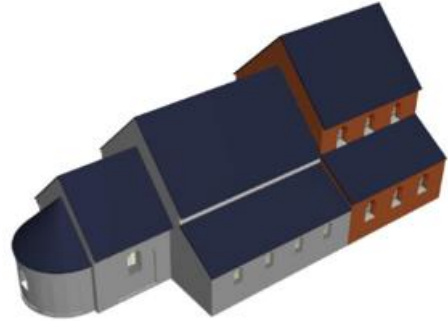
1944 – 1993
BOUWFASE 8

1120
BOUWFASE 1

1250 – 1350
BOUWFASE 3

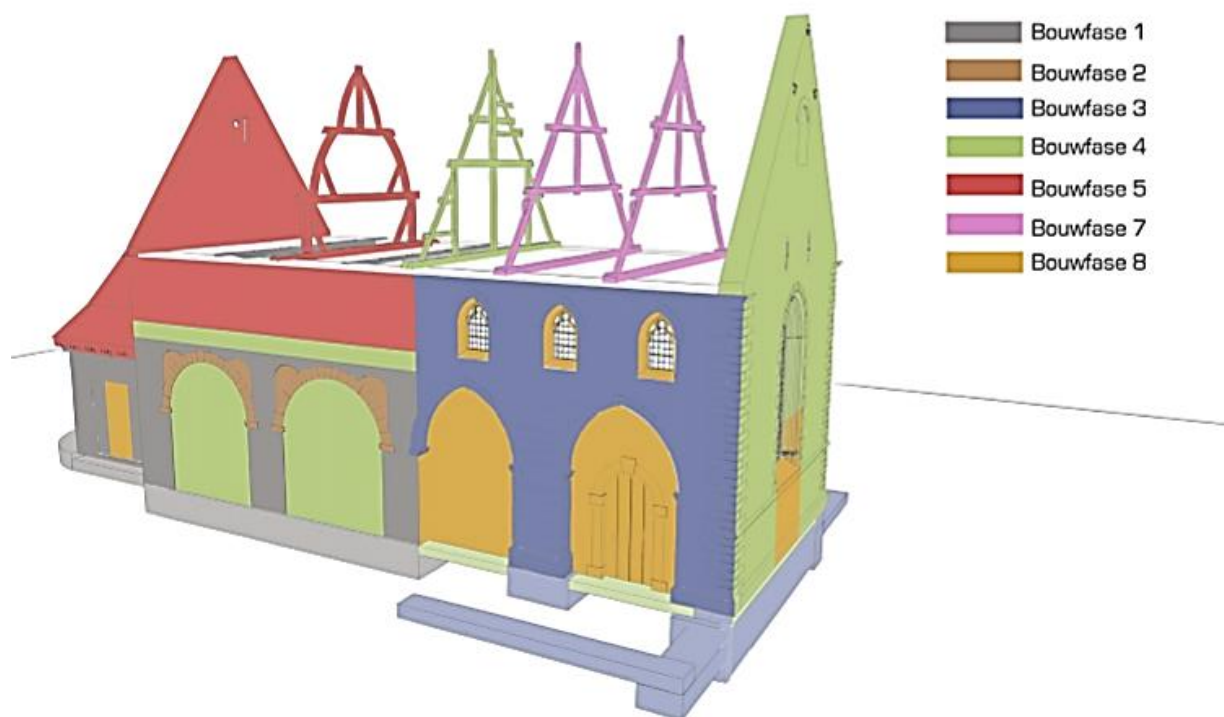
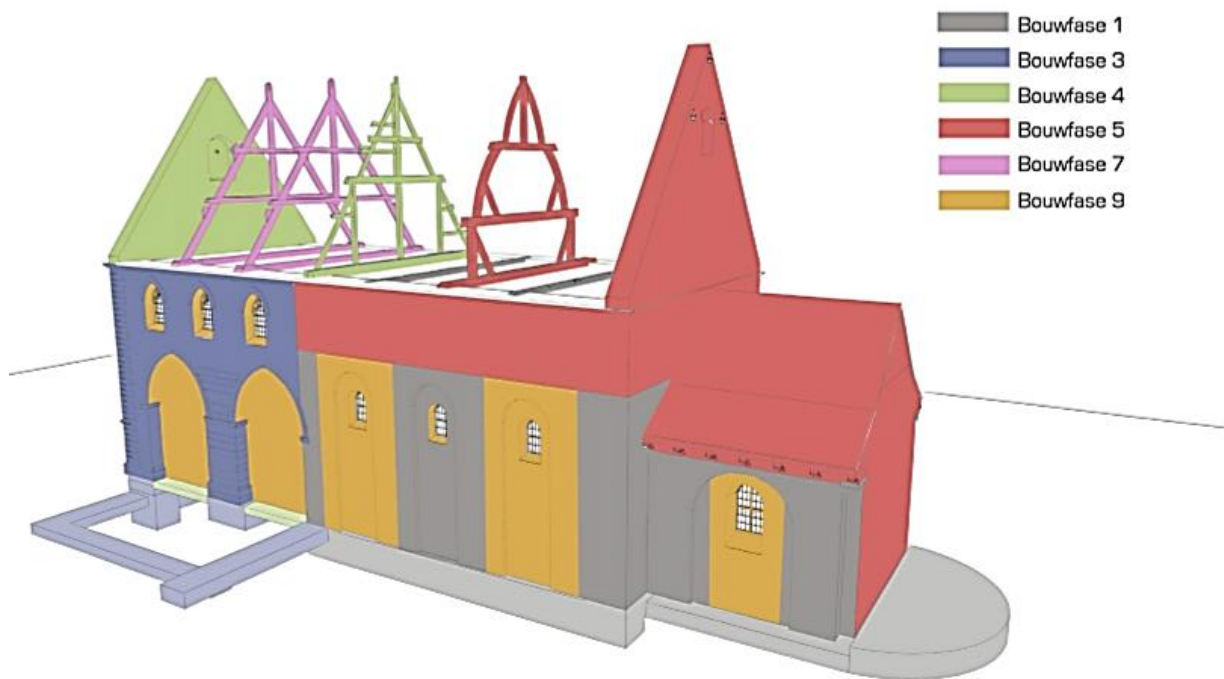

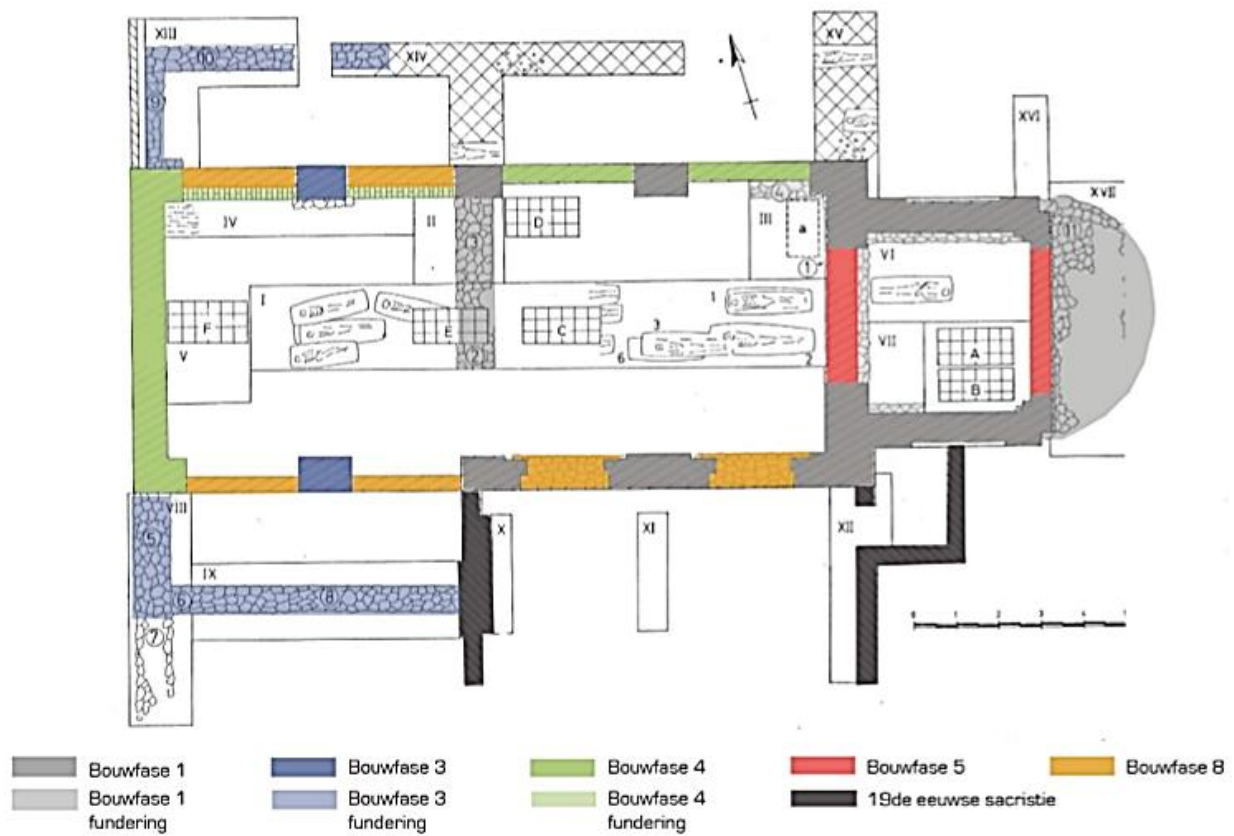
1500 – 1600
BOUWFASE 5

1797 – 1870
BOUWFASE 7

HOOFDSTUK 03 INVENTARISATIE VAN DE HUIDIGE TOESTAND

Enkele oude postkaarten (bron: Heemkundige Kring Daris te Borgloon) en de huidige toestand van de begijnhofkapel:

De noordgevel van het schip wordt gekenmerkt door drie delen.:

1. Een van oorsprong Romaans deel in silexsteen met daarin twee mergelstenen rondbogen die neerkomen op imposten toont sporen van vier rondbooglisenen die gedicht werden bij het aanbrengen van de grote bogen. Deze bogen zijn slechts dichtgemetseld tot op halve breedte van de pijler zodat er binnen in de kapel een rondbogige nis ontstaat.
2. Dit deel van het schip is verhoogd met een smalle laag van grotere silexstenen en daarboven een laag in een kruisverband gemetselde baksteen. De sporen van een aanleunend dak zijn nog waarneembaar. Bovenaan wordt deze muur afgewerkt met een front in natuursteen.
3. Twee gotische dichtgemetselde traveebogen, steunend op twee pijlers en een pilaster vormen het derde deel. De vulling van de traveebogen oogt recent en gebeurde in een halfsteens verband. Het overig deel van deze gotische muur is tevens metselwerk maar dan in een staand verband. In de meest westelijke traveeboog bevindt zich een rondboogpoortje in een kalkstenen omlijsting met imposten en een sluitsteen. Bij de imposten van deze traveebogen zijn er in half reliëf schelpen, rozetten, kruisen en vierkanten met kruisen gekapt. Bovenaan in het bakstenen deel bevinden zich drie spitsboogvormige bovenlichten met gerestaureerd mergelstenen maaswerk. Ook hier treffen we een natuurstenen kroonlijst aan.

Figuur 25: 2009. Bron: Thomas Coomans.

¹² Omschrijving van de erfgoedelementen overgenomen uit MASSART 2014: 5-8.

In de zuidgevel kunnen dezelfde drie delen als in de noordgevel onderscheiden worden. Hoewel het gotische deel op het ontbreken van een deur na nagenoeg identiek is aan de noordgevel, vertoont het romaanse deel een aantal belangrijke verschillen. Van de gereconstrueerde rondbooglisenen blijkt bij nadere inspectie dat de middelste met rondboogvenster veel meer verweerd is dan de linkse en rechtse. Nergens worden op de romaanse zuidmuur sporen van traveebogen of een aanleunend dak aangetroffen. Ook aan deze zijde werd de romaanse muur verhoogd in baksteen.

De scheidingswand tussen het schip en het koor is tot op gelijke hoogte met de Romaanse noord- en zuidmuur opgetrokken in silexstenen. Het bovenste deel bestaat uit een bakstenen puntgevel met daarin een rondboogvenster afgesloten met een houten luik. Het koor zelf is nagenoeg volledig in silexsteen opgetrokken. De hoogste lagen in de oostgevel van het koor die de spits vormen en een zeer kleine verhoging van de zuid- en noordgevel zijn in baksteen met een kruisverband uitgevoerd. De oostmuur komt niet tot op de hoeken van het gebouw maar laat een deel van deze hoeken die aansluiting vormen met de zijmuren van het koor, onbedekt. In beide zijwanden is een spaarnis aangebracht, in de zuidelijke gevel bevindt zich centraal een rondboogvenster. In de noordspaanis zijn sporen van een deuropening die later weer werd dichtgemetseld. Romaanse kraagstukken in harde witte steen ondersteunen het doorzalend dak en dragen het gewicht af op de zijwanden. De kraagstukken aan de zuidzijde zijn duidelijk een recente toevoeging.

De bakstenen westgevel wordt gekenmerkt door een groot mergelstenen spitsboogvenster met een laatgotische profilering, onderaan grenzend aan een geprofileerde waterlijst. De wand is opgetrokken in baksteen gemetseld in een staand verband. Beneden is de muur afgewerkt met een lage plint uit silexblokken met een kalkstenen afzaat. De zijkanten van de gevel worden afgelijnd met een mergelstenen hoekketting. De geveltop is verankerd en voorzien van een bakstenen rondboogvenster met daarin een houten luikje.

03.02 INTERIEUR ¹³

03.02.01 ALGEMEEN

Het interieur van de kapel is sober en nieuw bepleisterd bij de restauratie van 1995 waarbij het geheel ingewassen was in kalkmelk en de afwerking met caseïne lijmverf volbracht was.¹⁴ In de wanden zijn een aantal grafstenen ingewerkt. De vloer is bedekt met kalkstenen tegels en zowel het schip als het koor hebben een houten zoldering. Koperen klinknagels in de vloer geven de scheiding tussen het romaanse en het gotische deel van het schip aan. In de vloer van het schip, net voor het koor zijn grafstenen voor Lodewijk I en Agnes ingewerkt. Op het einde van de romaanse zuidmuur, daar waar deze een hoek vormde met de verdwenen romaanse westgevel, zijn de sporen van de opgaande oostelijke muur van de gotische verlenging nog zichtbaar. Bij de restauratie van ca. 1974 zijn er twee grafkelders gemetst waarin twee skeletten werden getoond onder een glasplaat. Waarschijnlijk werden deze menselijke resten teruggevonden bij opgravingen enkele jaren voordien. De glasplaat is vervangen door twee nieuwe gedenksteden in blauwe hardsteen die verwijzen naar Lodewijk I en Agnes.

Figuur 26: Zicht op de oostelijke binnenmuur met gotische verlenging

Figuur 27: Zicht op de westelijke binnenmuur

Figuur 28: Nieuwe grafstenen als gedenksteden voor Lodewijk I en Agnes

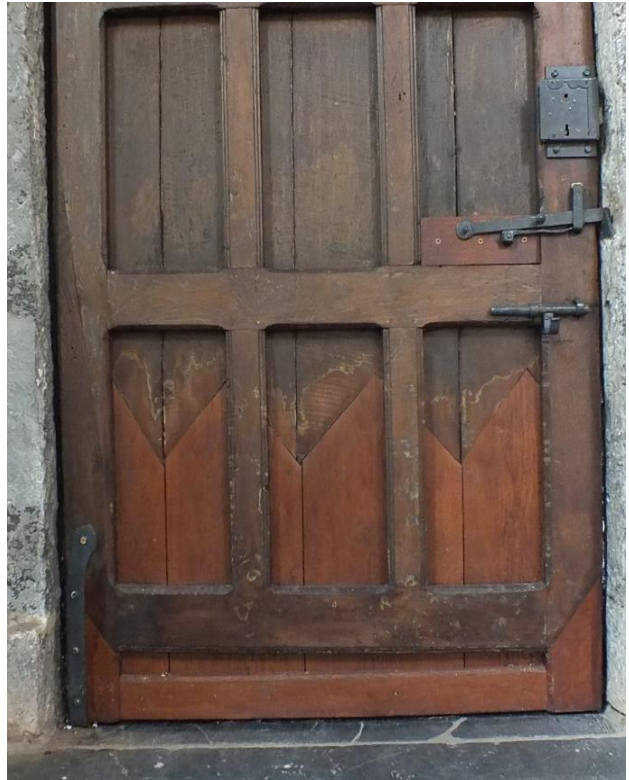
Figuur 29: Grafsteen in de westelijke binnenmuur

¹³ Omschrijving overgenomen uit MASSART, C. 2014: 9-11.

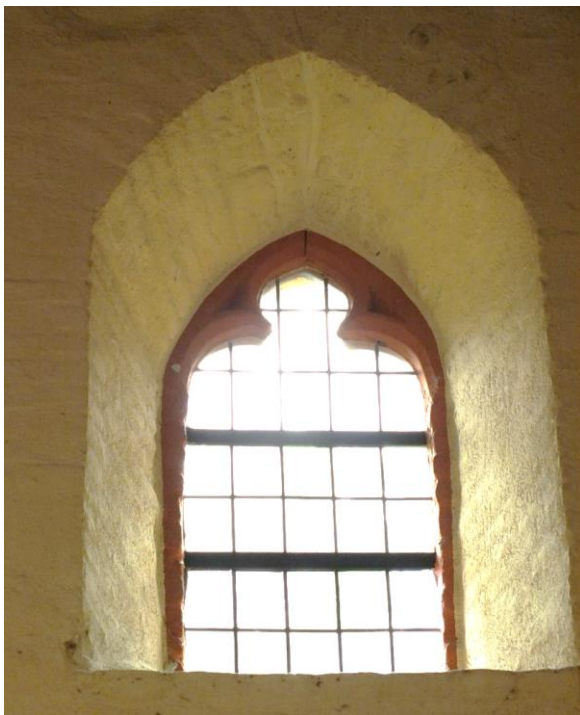
¹⁴ Documentatie restauratie van 1995 via Marijke Wouters, Restauratiedossier Graethemkapel Borgloon, Agentschap Onroerend Erfgoed.

Figuur 30: Inkomdeur zuidelijke gevel vòòr de brand van 2017

Figuur 31: Detail deur vòòr de brand van 2017 – gerestaureerde onderste planken

Figuur 32: Detail venster zuidelijke gevel – gotisch gedeelte

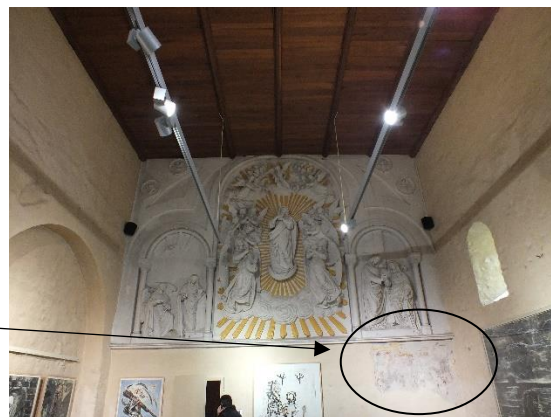
Figuur 33: Detail venster zuidelijke gevel – romaans gedeelte

De oostmuur trekt de aandacht door een **groot stucwerk in drie taferelen**: links boodschap van aartsengel Gabriël aan Maria “Annuntiatie”, in het midden de ter hemel opneming van Maria “Hemelvaart” en rechts het bezoek van Maria aan haar nicht Elisabeth “Visitatie”. Vier medaillons in de hoeken links en rechts stellen de symbolen van de vier evangelisten voor: de adelaar staat voor Johannes, de Os voor Lucas, de engel voor Matheus en de leeuw voor Marcus. De maan onder het Mariabeeld draagt de signatuur A. Dumont.

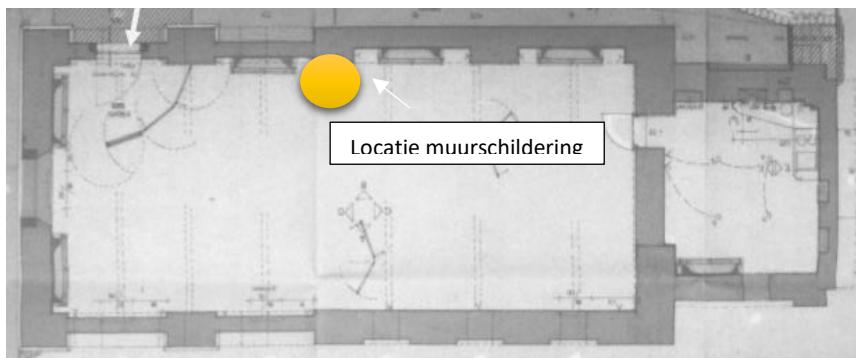
In de hoek rechts onder het stuctafereel van de oostmuur staat een fragment van een **calvarievoorstelling** waarop de Gekruisigde, de Heilige Maagd Maria, Johannes, de geknielde Maria Magdalena, mogelijks de honderdman en een vervaagde figuur die vermoedelijk de opdrachtgeefster is, te herkennen zijn. Onder deze schildering, die wellicht 16de of 17de-eeuws is, is nog een oudere schildering zichtbaar.¹⁵

Een vaag fragment van een muurschildering op de noordmuur van het schip toont een vrouwenhoofd met wapperende sluier, zwierig en trefzeker geschilderd in rode kleur. De context is niet meer te achterhalen maar het zou gaan over een kwaliteitsvolle schildering uit de eerste helft van de 14de eeuw. Bergmans schrijft hierover: 'ensemble van verschillende stichtersfiguren met hun patroonheiligen, onderaan afgeboord met een fries van medaillons waarin bustes van personages, bovenaan met een soort meanderfries'.¹⁶

¹⁵ BERGMANS, A., *Middeleeuwse muurschilderingen in de 19de eeuw*, Leuven, 1998: 299.

¹⁶ BERGMANS, A., 1998: 299.

De doorgang naar het koor is bijna volledig gesloten op een deur na. Ooit was er hier een rondbogige koorboog, die nu nog als nis zichtbaar is in het koor. Aan de zijde van het koor toont de scheidingsmuur een fragment van een muurschildering. Het gaat om een gedeelte van een gevleugelde leeuw en een banderol met opschrift MA(RC)US dat het tussen rankwerk waar te nemen is. Het zou 16de eeuw kunnen zijn maar omwille van het fragmentarisch karakter kan het niet met zekerheid gedateerd worden. In de oostmuur van het koor bevindt zich een mijtervormige nis met hout bekleed en een met bakstenen ingemetselde nis. Ook de noordmuur is voorzien van een nis, tevens werden er stenen in de wand ingewerkt. De aansluiting tussen oost- en noordmuur vertoont drie uitsprongen: twee ervan zijn nog vrij, de andere bevindt zich in hetzelfde vlak als de oostmuur van het koor waardoor deze moeilijker waarneembaar is.

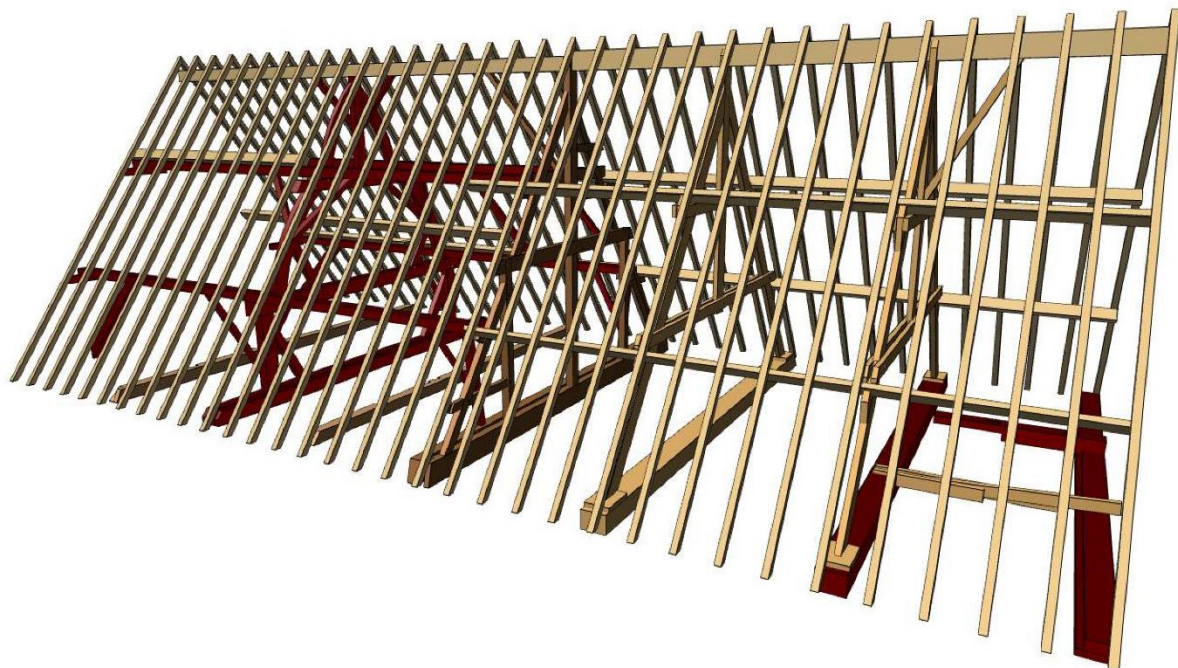
Figuur 34: Zicht op de westelijke binnenmuur van het koor - rondbogige koorboog

Figuur 35: Grisaille schildering links van de koornis

Zes trekbalken, waarvan vier met een gespan, bepalen de constructie van het dak. Ze worden oplopend genummerd van oost naar west. Zowel de eerste als de derde balk hebben het uitzicht van Romaanse trekbalken. Hierop wijzen enerzijds de uiteinden die een lage dakhelling aangeven en anderzijds halfhoutsverbindingen in het midden van de balk die de locatie aangeven van verschillende stijlen. Het gespan op de tweede balk is typologisch 17de-eeuws. Gaten, halfhout en telmerken zonder overeenkomstig telmerk in een andere houten balk tonen dat de balken afkomstig zijn van hergebruik. Dit spant heeft ook telmerken die wel overeenkomen met een andere balk en ook balken die voorzien zijn van stelmerken. Het volgende spant, op de vierde balk, is typologisch vroeg 16de-eeuws en bestaat deels uit eik en deels uit essenhout. Het was ooit aan de oostzijde een buitengevel, zo tonen sporen van vakwerk en gaten die wijzen op vitswerk. De twee meest westelijke balken, met name de vijfde en zesde balk, zijn identieke 19de-eeuwse spanten vervaardigd uit vurenhout. De trekbalk van het westelijke spant, dat duidelijk ouder is dan de rest van het spant, is verbonden met twee dwarse balken die tot aan de westgevel reiken en die mogelijk overblijfselen zijn van een dakruiter.

Op de spanten liggen gordingen, waarop kepers rusten en vervolgens een bebording bevestigd is. Hierop zijn de leien vastgehecht. Nergens zijn nog resten van muurplaten zichtbaar, de verbinding tussen de trekbalken en de muur is volgegoten met beton. Een houten zoldering verhindert het zicht naar de dakconstructie. De toegang is enkel mogelijk via een ladder na uitnemen van enkele planken van de zoldering.

Figuur 36: Digitaal beeld van de huidige dakconstructie: van links naar rechts: Romaanse trekbalk – 17de eeuws spant – Romaanse trekbalk – vroeg 16de eeuws spant – twee 19de eeuwse spanten – ondersteuningsbalken van een dakruiter. Bron: MASSART.

¹⁷ Omschrijving overgenomen uit MASSART, C. 2014: 9-11.

'Erfgoedelementen zijn de samenstellende componenten met cultuurhistorische waarde van het beschermde stads- of dorpsgezicht en moeten als dusdanig visueel herkenbaar zijn. Ze vormen samen het beeld van het stads- of dorpsgezicht en bestaan onder meer uit gebouwen, beplantingen, omheiningen, bruggen, straatnaamborden, bestrating,..., ook de beschrijving van het gebruikte materiaal en de detaillering ervan (materialen, kleurpalet, gevelafwerkingen, schrijnwerk, aard van de groenaanplantingen,...) moeten in de lijst worden opgenomen.'

- EE 1 Complex verbouwde kapel met zichtbare bouwsporen, refererend naar de verschillende bouwfasen
- EE 2 Verschillende bouwmaterialen van de gevels: silex, baksteen, kleizandsteen
- EE 3 Gevelankers
- EE 4 Dakconstructie: verschillende constructietechnieken spanten
- EE 5 Graven van graaf Lodewijk I van Loon en gravin Agnes van Metz in de vloer
- EE 6 Muurschilderingen van het interieur
- EE 7 Stucwerk tableau
- EE 8 Grafstenen in muur

EE 1

EE 2

EE 3

EE 4

EE 5

EE 6

EE 7

EE 8

Gevels

In het metselwerk van de zuidwestelijke topgevel bevindt zich een scheur. Over de gehele westgevel is er een scheur op te merken in het metselwerk. Deze scheur loopt door onder het glas-in-lood raam ter hoogte van beide hoeken. Daarnaast is het metselwerk op verschillende plekken verkleurd, bevuild door druipsporen en aangetast door mosvorming. Door de hygroscopische werking van vuil en algen, worden vorstschade en inrotting in de hand gewerkt. De kaleilaag is op verschillende zones losgekomen van de ondergrond, met lacunevorming als gevolg. Ter hoogte van de gevelplint is de kaleilaag op verschillende plaatsen zo goed als verdwenen waardoor het metselwerk lokaal is uitgespoeld en stenen los komen te zitten. Bij het spitsboogvenster is er een stuk mergelsteen weggefallen en over het algemeen is de afwerkingslaag op het schrijnwerk grotendeels verschaald.

Ter hoogte van de uitspringende kroonlijst blijft op het horizontale gedeelte water staan, met als gevolg sterke mosvorming en snelle verwerking van de steen door de inwerking van vries en dooi cycli. Langs de noordzijde zijn ook enkele onderdelen van de kroonlijst in mergelsteen weggefallen.

Bedaking en zolder

Op enkele plaatsen zijn er ontbrekende en beschadigde natuurleien en aan de dakrand zijn er enkele leien in slechtere staat als gevolg van stootschade. Plaatselijk zijn er loodslabben weggevallen langsheen de dakaansluiting waardoor de muurplaten aan de zuidoostelijke zijden zijn ingerot. Ook de koppen van de buitenmuurplaten en de gordingen liggen bloot, waardoor ze ook hier plaatselijk inrotten. Verspreid over de houten onderdelen is er ook aantasting van de kleine klopkever zichtbaar.

In de huidige goot zit er een lek waardoor er gevolgschade ontstaat op het onderliggende muurwerk. Langs noord en zuid werden er geen goten voorzien. Dit veroorzaakt plaatselijk sterke vervuiling van het onderliggende muurwerk ten gevolge van opspattend water. Langs de zuidwestelijke kant is de soldeernaad van de afvoerbuys licht open gescheurd en op enkele plaatsen zijn de bevestigingsbeugels van de afvoerbuizen op enkele plaatsen losgekomen.

03.05.02 INTERIEUR

Brandschade door brandstichting naar aanleiding van de tentoonstelling door Tom Herck – november 2017

Door de brandstichting in 2017, die gelukkig snel geblust kon worden, ondervond het volledige interieur van de kapel brandschade: zo was er schade aan deur en aan de bovenliggende latei, evenals aan de elektrische armaturen naast en boven de deur (noodverlichting, lichtschakelaar, stopcontact), verder schroeischade aan de

nabijgelegen radiator en rook en roetschade in het volledige gebouw (muren, muurschilderingen, stucwerk en plafond). Het houten schrijnwerk werd volledig zwart geblakerd. Daarnaast is er vermoedelijk ook heel wat waterschade veroorzaakt door het bluswater. De schade door de brand werd recent hersteld: een reiniging werd uitgevoerd op het stucwerk door restaurateur Bernard Delmotte en ook de muurschilderingen werden gereinigd door een restaurateur. De muren, plafond en sommige delen van het schrijnwerk werden opnieuw geschilderd en de blauwe hardstenen elementen werden gereinigd. De radiator werd herlakt. De toegangsdeur werd vernieuwd naar historisch model en met het oorspronkelijke hang- en sluitwerk, nagels en andere oorspronkelijke elementen.

BRANDSCHADE

NA REINIGING

04.01 INLEIDING

De kapel is één van de karakteristieke gebouwen van de stad Borgloon en de 'Begijnhofsite', de ruimere site van het OCMW waarvan de kapel deel uitmaakt, bepaalt sterk het stedelijke weefsel van het westelijke gedeelte van de stadskern. Bovenop het ruimtelijk structurerende belang, is de Begijnhofkapel een waardevol gebouw met talrijke erfgoedwaardes. De erfgoedwaarde van de kapel kan niet los gezien worden van de 19de-eeuwse Rusthuiskapel omwille van de gezamenlijke geschiedenis. Volgens het beschermingsbesluit uit 1936 wordt de Begijnhofkapel beschermd omwille van het algemeen belang gevormd door de kunsthistorische, historische en oudheidkundige waarde, overeenkomstig de wet van 7 Augustus 1931.

04.02 KUNSTHISTORISCHE WAARDE

- De kunsthistorische waarde zit vervat in de architecturaal karakteristieke elementen die verwijzen naar de verschillende bouwfases, verspreid over negen eeuwen.
- De kapel is een architecturale weerspiegeling van haar historisch gebruik.
- De kapel heeft een waardevol interieur met muurschilderingen en stucwerk, die uitgevoerd werden op een artistiek kwalitatieve manier.

04.03 HISTORISCHE WAARDE

- De kapel geldt als enige nog bestaande gebouw dat ooit deel was van het begijnhof van Borgloon.
- Historische gelaagdheid van de kapel met een rijke geschiedenis die begint in de 12de eeuw.

04.04 OUDHEIDKUNDIGE WAARDE

- Begraafplaats van meerdere belangrijke personen die verbonden zijn met de geschiedenis van Borgloon, waaronder Lodewijk I en Agnes, graaf en gravin van Loon.
- Waardevolle historische connectie met de neogotische rusthuiskapel van de hand van Pierre Langerock.

Om de intrinsieke waarden van de kapel voor de toekomst te bewaren en te herwaarderen, worden in dit hoofdstuk concrete beheersdoelstellingen geformuleerd. Deze doelstellingen worden opgesteld in functie van de eerder onderzochte erfgoedelementen, -kenmerken en –waarden. Ze vormen een instrument om de geplande werken en de restauratie van de Begijnhofkapel te evalueren en zijn tevens een neutraal referentiekader dat door alle partijen die bij het beheer van de gebouwen betrokken zijn, als leidraad kan worden gebruikt. Uit de doelstellingen worden een aantal maatregelen herleid, die in hoofdstuk 6 zullen resulteren in een lijst der werken.

05.01 VISIE OP HET BEHEER

05.01.01 EIGENHEID VAN DE BEGIJNHOFKAPEL

De Begijnhofkapel heeft een boeiende, eeuwenlange geschiedenis doorlopen. De kapel die al die eeuwen in gebruik bleef, werd telkens aangepast aan de noden van zijn tijd en aan stilistische en bouwkundige ontwikkelingen typerend voor dat moment. Dit resulteert in een bouwwerk dat bestaat uit een brede waaier aan materialen, bouwtechnieken en decoratieve afwerkingen. Deze grote verscheidenheid en het gebrek aan eenheid en stijlzuiverheid bepalen mee de intrinsieke waarde van de kapel en is net één van de belangrijkste en waardevolste kenmerken van dit uniek bouwwerk. Men kan stellen dat de geschiedenis en het verhaal van deze site zeer sterk verankerd zit in de architectuur van het bouwwerk zelf. Het kan niet de bedoeling zijn stijlzuiverheid na te streven of de bouwgeschiedenis te verdoezelen. Omdat het gebouw door de eeuwen heen steeds mee geëvolueerd is en altijd op een dynamische manier werd benaderd, lijkt het dan ook interessant dit dynamische aspect naar de toekomst toe ook zo te behouden. Op een respectvolle manier nieuwe betekenislagen toevoegen aan het erfgoed en het integreren van hedendaagse bouwtechnieken en materialen bij restauratie- en conservatiecampagnes lijken dan ook een zeer gepaste weg om in te slaan bij het verdere proces van beheer en ontsluiting van de site.

Een ander kenmerkend gegeven voor deze kapel, is het gebrek aan elk type van kerkelijk mobiliair. De afwezigheid van enige aankleding van de kapel wordt ruimschoots gecompenseerd door de aanwezigheid van een zeer waardevolle en gelaagde interieurafwerking. De kapel is afgewerkt met muurschilderingen die doorheen de eeuwen aangebracht werden op de wanden, maar ook het reusachtige bas-reliëf en de grafstenen dragen bij tot dit waardevolle interieur. Deze prachtige elementen hebben een groot potentieel dat nu nog sterk op de achtergrond verdwijnt. Het is dan ook aangeraden dit gegeven mee te nemen in het luik van de beheersmaatregelen.

05.01.02 DE RUSTHUISKAPEL

In het begin van de 20ste eeuw werd er naast de Begijnhofkapel een nieuwe kapel gebouwd in neogotische stijl, naar ontwerp van Pierre Langerock, die vervlochten is met de bouwgeschiedenis van de Begijnhofkapel. De kapel werd in één bouwfase opgetrokken en bleef gaaf bewaard. De oorspronkelijk 12de-eeuwse Begijnhofkapel daartegen werd door de eeuwen heen verschillende malen verbouwd en verschillende fasen werden slechts fragmentarisch overgeleverd. Het interieur van de Rusthuiskapel werd ontworpen en overgeleverd als gesamtkunstwerk en omvat heel wat kerkelijk meubilair. Tot slot beschikt de Rusthuiskapel over extra ruimtes met een lagere erfgoedwaarde zoals de sacristie en nevenruimtes. Deze twee bouwwerken worden vandaag als één site beschouwd door hun fysieke nabijheid en hun historische verbondenheid.

Logischerwijs zal de nieuwe Rusthuiskapel betrokken worden in de visie op het beheer. Naar het beheer toe is het dan ook van groot belang de beide kapellen te omarmen in hun geheel zoals deze doorheen de tijd op een unieke manier tot ons is gekomen.

05.01.03 BEHOUD, BEHEER EN HERBESTEMMING

Het behoud van de kapel in zijn totaliteit met zijn specifieke kenmerken en waarden die het monument maken tot wat het vandaag is, staat centraal binnen dit beheersplan. In dit proces kan de kapel kan best beschouwd worden als een lege doos met een zeer complexe en visueel aanwezige bouwschil. Door de afwezigheid van kerkmobilaar kan men zeer veel kanten uit met dit bouwwerk op vlak van bouwtechnische mogelijkheden en herbestemming. Toch is het voor het behoud van de waarde van de kapel van zeer groot belang dat de historische verwevenheid van de site en de rijke interieurstoffering gegarandeerd meegenomen worden tijdens de ontwikkeling van de toekomstplannen.

Er werd reeds aangegeven dat in het kader van het behoud de Rusthuiskapel en de Begijnhofkapel als één geheel benaderd dient te worden. Dit is zeker ook van groot belang bij het opstellen van een duurzaam herbestemmingsplan. De twee kapellen zijn historisch gezien en vormelijk zeer complementair en vullen elkaar dan ook goed aan. Bij het uitwerken van een herbestemmingsplan en het onderbrengen van functies in de verschillende kapellen en ruimtes is het belangrijk dat er rekening wordt gehouden met de eigenschappen en hoofdkenmerken van beide kapellen, zodanig dat functies en herbestemming op een passende manier verdeeld kunnen worden onder de twee bouwwerken.

05.02 BEHEERSDOELSTELLINGEN

Doelstelling 1. Behoud van het huidige bodemarchief Begijnhofkapel en omliggende site

Het bodemarchief onder en rond de Begijnhofkapel is zeer waardevol doordat de site vanaf de 11e eeuw tot op heden ononderbroken door de mens in cultuur werd gebracht, wat resulteert in een rijk bodemarchief. In 1969 werden er opgravingen uitgevoerd op de begijnhofsite inclusief de zones van de neogotische rusthuiskapel en de begijnhofkapel. De onderzochte en opgegraven zone werd aangeduid op de Centraal Archeologische Inventaris. Toch is het eerder onduidelijk of het volledig aangeduide gebied effectief onderzocht werd en of dit gebiedsdekkend gebeurde. Om de omvang van deze campagne en de onderzoeksmethodiek in kaart te brengen, wordt verwezen naar het onderzoeksrapport hieromtrent.¹⁸

Verstorings van het bodemarchief op deze historisch zeer gelaagde site moeten zoveel mogelijk vermeden worden om eventueel waardevol archeologisch sporen- en vondstenmateriaal te vrijwaren en om het bodemarchief zo intact mogelijk te bewaren. Indien men grotere bodemingrepen inplant, zoals rioleringswerken, funderingswerken, ... is het aangewezen de voorwaarden tot de verplichte opmaak van een archeologienota of vooronderzoek in acht te nemen en rekening te houden met het bodemarchief in het ontwerp dossier.

¹⁸ BUSSELS, M. en LUX, G.V. 1970: De opgravingen in en om de kapel van het gasthuis te Borgloon, *Archaeologia Belgica*, 118 (= overdruk uit *Het Oude Land van Loon*, XXIV, 1969, 163-231).

Doelstelling 2. Behoud begijnhofkapel

De hoofddoelstelling voor de Begijnhofkapel is het behoud van de erfgoedelementen zoals opgesomd in Hoofdstuk 3: Inventaris van de huidige toestand. Toekomstige ingrepen aan de kapel dienen dan ook hoofdzakelijk de erfgoedwaarden te ondersteunen. Daarnaast moet er uitgegaan worden van het maximale behoud van originele materialen en afwerkingen. Voor het exterieur betekent dit dat de diversiteit aan materialen en de gebruikte technieken van de verschillende bouwfasen zo goed mogelijk behouden dienen te blijven. Maar ook een doordachte benadering van de exterieur- en interieurafwerking (inrichting en polychromie) strekken zeker tot aanbeveling. Deze benadering is echter pas mogelijk wanneer er een grondig materiaaltechnisch onderzoek uitgevoerd wordt naar de gebruikte materialen en afwerkingen.

Bij het behoud van de aanwezige muurschilderingen rijst ook de vraag of er al dan niet meer sporen van muurschilderingen gevonden kunnen worden onder de recentere pleisterlagen. Uit enkele documenten van de restauratie door arch. Daniëls (1967-1977) blijkt dat er aanvankelijk nieuwe muurbezetting voorzien was, in totaal voor zo'n 198 m². Die muurbezetting is toen niet uitgevoerd. Er is wel tweemaal gekalkt geweest. Op het moment van deze werken waren de silex en de bakstenen muren grotendeels zichtbaar aan de binnenzijde. De kapel was in zeer slechte staat: 'het dak was aan flarden, de muren brokkelden af, gebinten doorgezakt'. Uit het dossier van arch. Dewyngaert (1995-1997) blijkt dat de muren na zoutbehandeling en drooglegging, volledig nieuw bepleisterd zijn (309,19m²), uitgezonderd waar de restanten van muurschilderingen waren. Er zijn dus naast de reeds zichtbare schilderingen, geen andere muurschilderingen meer terug te vinden in deze kapel.¹⁹ De nog aanwezige muurschilderingen dienen maximaal gekoesterd en behouden te worden.

Doelstelling 3. Inzet behoud intrinsieke band Rusthuiskapel en Begijnhofkapel

De intrinsieke band tussen beide kapellen is een belangrijk en waardebepalend element waarmee omzichtig omgesprongen dient te worden. Om deze band veilig te stellen is het aangeraden zowel voor restauratie en herbestemmingsplannen de site eerst als één geheel te benaderen en pas nadien (indien van toepassing) de werken en plannen op te splitsen per kapel.

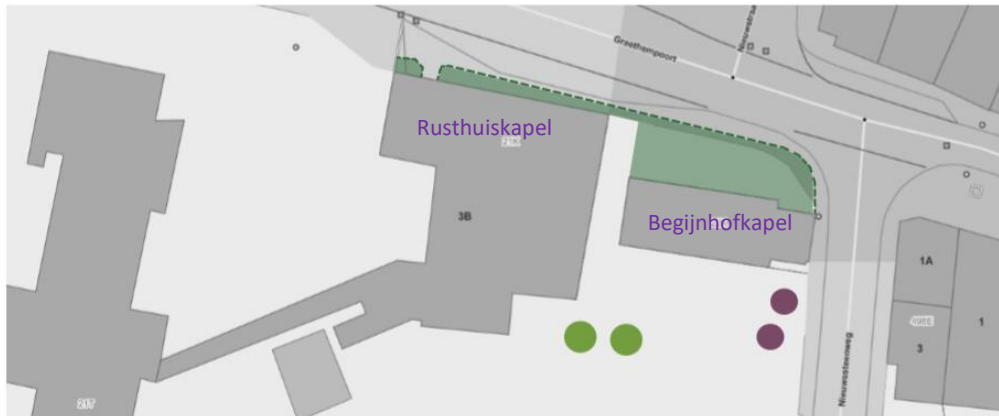
Doelstelling 4. Versterken intrinsieke band door herinterpretatie en heraanleg buitenruimte

De zijde van de site langs de Graethempoort werd gekenmerkt door zijn besloten karakter, zowel voor als na de bouw van de Rusthuiskapel. Tussen 1890 en 1909 was er hier met zekerheid een doorgang met poort, die bij het optrekken van de Rusthuiskapel weer werd afgesloten. Daarom is het belangrijk voor de historische eigenheid van de site dat men naar een manier zoekt om de beslotenheid langs deze zijde opnieuw te creëren. Dit kan bijvoorbeeld met een halfhoge haag die de contouren van de haag op het plan van Langerock volgt. De ruimte tussen beide kapellen en deze haag kan in de toekomst aangelegd te worden als groenzone, dit is gebaseerd op het feit dat tot in de tweede helft van de 20e eeuw dit steeds een groenzone was. De twee bomen die hier nu staan werden pas later aangeplant.

De ruimte ten zuiden van beide kapellen heeft eerder een wisselende functie en beslotenheid gekend doorheen de geschiedenis. De verschillende functies waren achtereenvolgend: deel van de omsloten site van het Sint-Janshospitaal, nadien deel van het begijnhof, dan groenzone en tot slot binnenkoer van het rusthuis. Door het ontbreken van een trend of evolutie kan deze zijde vrijer ingevuld worden. De recente hagen en parking zijn laag in waarde en hoeven niet behouden te blijven. De bomenrijen zijn reeds te zien op de binnenkoer van het rusthuis, deze blijven bij voorkeur dus behouden. Indien er

¹⁹ Analyse van de archiefdocumenten uit het restauratiedossier van de Begijnhofkapel Borgloon, Agentschap Onroerend Erfgoed door erfgoedconsulent Marijke Wouters, via mail 01/03/2019.

aanpassingen gebeuren aan bomen- en plantenbestand, worden bomen best bovengronds gekapt en worden de stobbe en wortels voorzichtig uitgefreesd om verstoring van het mogelijke archeologisch bodemarchief te vermijden.

Doelstelling 5. Herbestemmen van de 'Begijnhofsite'

Met de bouw van de Rusthuiskapel werd een nieuwe locatie voorzien voor de inrichting van de gebedsdienst, als alternatief voor de oude vervallen Begijnhofkapel. De eredienst werd in 1912 overgenomen van de Begijnhofkapel. De laatste tien jaar wordt de Begijnhofkapel gebruikt als culturele ruimte voor o.a. tentoonstellingen. Om de culturele functie van de kapel te benadrukken werd een beeldhouwd kunstwerk langs de zijde van de Graethempoor geplaatst.

Ondanks dat de kapel zeer geschikt is als tentoonstellingsruimte werd er bij de eerdere herbestemming van het gebouw weinig rekening gehouden met de rijke geschiedenis waarvan de kapel een stenen getuige is. Het rijke interieur komt in de huidige setting niet tot zijn recht. Om het interieur te waarderen, dienen de schilderijen verder onderzocht te worden. Het dikke verflagenpakket verhuult de fijne schoonheid van het reliëf. Verder onderzoek naar de kleurstelling van het reliëf en passende conservatieve of restauratieve ingrepen zullen de artistieke waarde versterken. Het benutten van het volledige (kunst)historische potentieel bij een herbestemming van de Begijnhofsite zou de erfgoedwaarden van de kapel zeker en vast versterken en positief benadrukken.

Ondanks de grote historische waarde van de Begijnhofkapel heeft men hier de mogelijkheid om flexibel om te springen met de ruimte. Bij de Rusthuiskapel zal men doordachter moeten afwegen welke functies er haalbaar zijn met het oog op het behoud van het historische interieur. Door de lagere erfgoedwaarde van de sacristie en de nevenruimtes is het logisch dat hier best functies ondergebracht worden die meer specifieke ingrepen en aanpassingen vergen. Op die manier kunnen we twee kapellen elkaar aanvullen in de uitwerking van een herbestemming.

Het toevoegen van een nieuwbouwvolume op de site is eveneens een mogelijkheid indien de bestaande ruimte niet voldoende is voor het herbestemmingsconcept dat de voorkeur krijgt. Het is van belang om nieuwe toevoegingen op een hedendaagse manier te verweven met de bestaande architectuur. Een nieuw volume dient duidelijk herkenbaar te zijn als nieuwe toevoeging en een subtiele integratie in de huidige omgeving is noodzakelijk om de bestaande erfgoedwaarden niet te verstoren. Daarbij dient er rekening gehouden te worden met de inplanting van beide kapellen, de geschiedenis van de site en het historische exterieur en materiaalgebruik.

RUSTHUISKAPEL	BEGIJNHOFKAPEL
Eerste kwart 20e eeuw	12 ^{de} eeuw
Eén bouwfase, gaaf bewaard	Meerdere waardevolle bouwfases en fragmentarische overlevering
Bijna volledig behouden interieur met kerkmeubilair	Fragmentarisch bewaarde muurschilderingen en geen kerkmeubilair
Extra ruimtes met lage erfgoedwaarde zoals sacristie en voormalige ruimtes gasthuis	Geen extra ruimtes met lage erfgoedwaarde

>> Voor de herbestemming van de volledige site van de Begijnhofkapel en de Rusthuiskapel wordt tevens verwezen naar het beheersplan voor de Rusthuiskapel.

Doelstelling 7. Verbeteren toegankelijkheid en ontsluiting

Naar aanleiding van doelstelling drie en vier die handelen over de intrinsieke band tussen beiden kapellen is het belangrijk om dit principe ook door te trekken naar de ontsluiting van de site. De toegang van de kapel is in de loop der tijd aangepast geweest. Een passende toegang met een logische circulatie is noodzakelijk om de bezoekersstromen vlot te laten verlopen rondom en binnenin de kapel. In het kader van de herbestemming wordt voorgesteld om beide kapellen en de buitenruimte samen op te nemen in éénzelfde circulatieplan. Een fysieke onderlinge verbinding moet hier ook mogelijk zijn. De verbindende gang met het huidige Rusthuis vanuit de Rusthuiskapel verliest echter zijn functie bij een herbestemming, de afbraak hiervan is dan ook wenselijk.

Doelstelling 8. Verbeteren hedendaags comfort en veiligheid

Prioritair voor deze doelstelling is het aanpakken van de brandbeveiliging. In overleg met de brandweer kunnen er indien noodzakelijk aanpassingen gebeuren die schade kunnen beperken in geval van brand, zoals het plaatsen van brandwerende deuren en preventiemaatregelen zoals het vermijden van ontvlambare materialen. De beveiliging van de kapel en de beveiliging van kunstvoorwerpen bij tentoonstellingen dient verder uitgewerkt te worden.

> MAATREGEL I Vooronderzoek**1.1** *Archeologische voorstudie*

Om een betere inschatting te kunnen maken van de reeds uitgevoerde onderzoeken en de zones waarvan het bodemarchief mogelijk nog intact is, kan het zinvol zijn een archeologische voorstudie uit te voeren wanneer er ingrepen gepland worden. Dit is echter niet verplicht omdat het perceel zich buiten de vastgestelde archeologische zone 'Historische stadskern van Borgloon' bevindt, maar kan nuttig zijn ter aanvulling van het archeologisch onderzoek uit 1969. Van dit onderzoek is het onduidelijk wat de exacte omvang en impact op het bodembestand geweest is. Het onderzoeksgebied heeft landschappelijk en cultureel gezien een hoog potentieel. Zo bevindt de site zich op een hoger gelegen zone in het landschap. Daarnaast is er af te leiden van historische en cartografische gegevens dat het begijnhof hier gevestigd was, maar ook het Johannitershospitaal en het Oudemannehuis.

Indien er in de toekomst voor geopteerd wordt om werken uit te voeren die een impact kunnen hebben op de bodemproblematiek, wordt er aangeraden om een archeologische voorstudie uit te voeren zodanig dat de actuele toestand van het bodemarchief geïnventariseerd en bestudeerd kan worden zonder schade te veroorzaken. Op die manier is het duidelijk binnen welke context eventuele ingrepen uitgevoerd zullen worden en met welke archeologische vaststellingen rekening gehouden moet worden. Een degelijk archeologisch vooronderzoek kan onvoorziene kosten en tijdverlies achteraf vermijden. Volgende artikelen handelen over de opgravingen aan de Begijnhofkapel:

- BUSSELS, M. en LUX, G.V. 1970: De opgravingen in en om de kapel van het gasthuis te Borgloon, *Archaeologia Belgica*, 118 (= overdruk uit *Het Oude Land van Loon*, XXIV, 1969, 163-231).
- Lux, G.V. 1969: Borgloon: kapel van het gasthuis, in: *Archeologie*, 1969-1, 25-26.

1.2 *Materiaaltechnisch vooronderzoek***1.2.1** Analyse en monitoring

Om een duurzaam behoud van de kapel te kunnen garanderen is het noodzakelijk, alvorens tot restauratie en herstel over te gaan, analyses en metingen uit te voeren. Zo kunnen de oorzaken van schade en de verschillende schadetypes beter in kaart gebracht worden. Door deze informatie nadien in te zetten bij het opstellen van een restauratieplan kan een wederkerend of aanslepend schadebeeld naar de toekomst toe vermeden worden door gericht in te grijpen en de schadepatronen efficiënt aan te pakken. Mogelijk uit te voeren onderzoeken in de nabije of verdere toekomst zijn:

- Detectie van opstijgend grondvocht of andere vochtmetingen op noodzakelijke plaatsen
- Zoutanalyse
- Detectie van schimmel- en zwamaantastingen
- Detectie en monitoring van aantasting door houtborende insecten
- Visueel onderzoek balkkoppen en opleggingen en plaatsen gevoelig voor inrotting
- Resistografisch onderzoek van balkkoppen.
- Monitoring van temperatuur/RV en luchtkwaliteit ten voordele van de waardevolle muurschilderingen en het gepolychromeerd bas-reliëf

1.2.2 Vooronderzoek interieurafwerking

Op drie locaties in de kapel kwamen fragmentarisch muurschilderingen uit verschillende perioden aan het licht. Het lijkt er sterk op dat dit de enig overblijvende muurschilderingen zijn. Hiervoor wordt best een conservatie en restauratievisie of -plan opgesteld. Daarnaast kan het voor de datering van de schilderingen een must zijn de bouwhistorische informatie die vandaag voorhanden is, te koppelen aan de interieurafwerking. Deze eeuwenoude muurschilderingen zijn zeer belangrijk voor de waardenbepaling van de kapel. Een materiaaltechnische voorstudie met o.a. stratigrafisch onderzoek naar andere schilderingen maar ook andere onderzoeken zoals microscopisch onderzoek, bindmiddelanalyse,... om inzicht te verkrijgen in pigmentgebruik, bindmiddel, voortekening, lagenopbouw etc. is een belangrijke stap in het proces van de opmaak van een conservatie- en restauratieplan en visie. Ook het bas-reliëf is aan een conservatie- en restauratiebehandeling toe. Zowel stratigrafisch onderzoek als het vrijleggen van de fijne details zijn hierbij belangrijk.

1.2.3 Vooronderzoek exterieurafwerking

Het exterieur van de kapel werd gekaleid in een felle gele kleur. Het is niet duidelijk of deze afwerking overeenkomt met de oorspronkelijke afwerking van de kapel.

In het restauratiedossier van 1993 (architect De Wyngaert) is te lezen: "Daar het hele gebouw zeer veel sporen van verbouwingen vertoont is in samenspraak met M&L beslist het geheel te kaleien waardoor het gehele gebouw terug een eenheid bekomt en alle sporen van het verleden duidelijk zichtbaar blijven." In art. 17 van het bestek werd het kaleien van de buitengevels beschreven; kleur: okerkleurig en/of oxyderood. In de beschrijving van de toenmalige 'huidige toestand' staat te lezen: "*westgevel: ... De natuursteenomlijsting van het raam vertoont nog sporen van kalklagen. Deze zijn zowel okerkleurig als oxyderood van kleur.*"

1.3 Herbestemmingsstudie

Voor de herbestemming van de Rusthuiskapel en de Begijnhofkapel wordt best een gezamenlijke herbestemmingsstudie uitgewerkt waarin de site benaderd word als één geheel.

> MAATREGEL II Dringende onderhouds- en herstellingswerken

2.1 Kap en bedaking

- 2.1.1 Weggevalen loden slabben vervangen
- 2.1.2 Houten balkkoppen voorzien van loden of zinken slabben
- 2.1.3 Ontmossen kroonlijsten
- 2.1.4 Kroonlijsten afdekken met loden of zinken slab

2.2 Gevels

- 2.2.1 Monitoring van scheur in muurwerk westelijke gevel
- 2.2.2 Dichting lacunes zuidgevel
- 2.2.3 Herstellen voegwerk
- 2.2.4 Schilderwerk exterieur onderhouden en eventueel herschilderen

2.3 *Schrijnwerk*

2.3.1 Schrijnwerk voorzien van de nodige afwerkingslagen

> **MAATREGEL III** Onderhouds- en herstellingswerken

Onderhoud begint met het schoonmaken. Dit wil zeggen de nissen van de gevels, de raamdorpels, de verstopte regenwaterafvoeren, verstopte rioolputjes en vuile goten proper maken, enz. Goten zouden toch tweemaal per jaar schoongemaakt moeten worden. Hetzelfde geldt voor het interieur. Stoflagen hebben een groter hygroscopisch vermogen, waardoor ze soms aanleiding kunnen geven tot schimmelaantastingen en dergelijke. Bovendien zorgen de lagen ervoor dat materialen niet tijdig geïnspecteerd kunnen worden en onderliggende schade onopgemerkt blijft. Het is belangrijk op regelmatige basis te ontstoffen, ook op de zolder.

Na herstel van de vastgestelde gebreken in dit beheersplan, is het toch nog mogelijk dat de ingrepen die toegelicht zijn misschien toch nog eens herhaald moeten worden in de komende vierentwintig jaar. Dit is van veel factoren afhankelijk. Bijvoorbeeld: de koperen leihaakjes zijn onderaan redelijk dun geworden. Hierdoor breken de haken gemakkelijk af, waardoor de leien gemakkelijker wegvallen. Regelmatige controle en herstel zijn hierdoor noodzakelijk. Tevens moet erop worden toegezien dat de technieken in het gebouw regelmatig worden nagekeken en dat er voldoende luchtcirculatie voorzien wordt.

- 3.1 *Regelmatig nazicht uitvoeren van de dakbedekking en vervanging van verdwenen of beschadigde leien*
- 3.2 *Dakaansluiting, goten, afvoeren en controleputjes controleren, proper maken en lekken herstellen*
- 3.3 *Regelmatig voorzien van een degelijke afwerkingslaag van het houten schrijnwerk*
- 3.4 *Regelmatig ontroesten en voorzien van een degelijke, roestvrije afwerkingslaag van alle ijzeren onderdelen*
- 3.5 *Controle houtborende insecten (lente of zomer)*
- 3.6 *Gevelbevuiling periodiek aanpakken*
- 3.7 *Vernieuwen van gebarsten of weggefallen beglazing*
- 3.8 *Duivenbestrijding*

Indien er duiven aanwezig zijn, raken goten en dakvlakken bevuild met nestmateriaal, kadavers en uitwerpselen. Duivenmest is bovendien ook schadelijk voor de bouwmaterialen. Om dit tegen te gaan kunnen er op gootranden, nokken, dekstenen en waterlijsten duivenwerende pinnen geplaatst worden. Deze zijn niet geheel doeltreffend en blijken op termijn zelden duurzaam. Er kan eventueel nog gaas en/of roosters aangebracht worden in afvoerbuizen en goten. Daarnaast kan men het beste inzetten op het inperken van het duivenbestand op en rond het gebouw. Dit initiatief is het doeltreffendste als dit benaderd wordt vanop stedelijk niveau.

3.9 *Groen*

Muurvlakken, dakvlakken, goten en andere onderdelen dienen op regelmatige basis ontmost en ontdaan van plantengroei te worden. Daarnaast moet men ook inzetten op het onderhoud van de groenaanleg en een bomen die schade aanrichten aan het monument dienen weggehaald en indien een optie verplant te worden.

> **MAATREGEL IV** Herbestemmen Begijnhofkapel op gezamenlijke site

- 4.1 *Uitwerken van een herbestemmingsplan dat de Begijnhofkapel en de Rusthuiskapel als één geheel beschouwt*
- 4.2 *Uitwerken van een scenografie die de rol van de kapel als rustplaats van Lodewijk, graaf van Loon in de verf zet*

> **MAATREGEL V** Inrichting openbare ruimte Begijnhofkapel en Rusthuiskapel

Op het plan van Langerock (zie beheersplan Neogotische Rusthuiskapel) werden beide kapellen verbonden door het Oudemannenhuis/Gasthuis. Het muurtje met poort vormde een doorgang tussen de omheinde hof met haag aan de zijde van de Graethempoort en de voorkoer van het Gasthuis. Rechts van de Rusthuiskapel is aangeduid als Groenselhof. De toegang tot het Gasthuis en de Begijnhofkapel was langs de Nieuwesteenweg en de Rusthuiskapel was ook toegankelijk langs de Graethempoort. Bij het aanleggen van de publieke ruimte tussen beide kapellen kan er gekeken worden naar deze voormalige indeling, die mee geïntegreerd kan worden in het nieuwe ontwerp.

> **MAATREGEL VI** Verbetering comfort en veiligheid

6.1 *Thermisch comfort*

Als men het thermisch comfort van de kapel wil vergroten wordt aangeraden een energie-audit te laten uitvoeren. In zo'n audit wordt onderzocht wat de impact is van energiebesparende maatregelen op de erfgoedelementen en erfgoedwaarde. Voor het uitvoeren van een energie-audit kan men bij het agentschap Onroerend Erfgoed een onderzoekspremie aanvragen.

6.2 *Klimaatbeheersing*

Het klimaat, en dan vooral de relative vochtigheid, speelt een grote rol bij het behoud van de afwerkingslagen van het interieur. Een slecht klimaat geeft aanleiding tot het afschilferen van verflagen, schade door condensvocht, aantasting door houtborende insecten en schimmels enzovoort. De huidige verwarmingsinstallatie is nefast voor het kapelinterieur, niet alleen zorgt het systeem voor te sterke klimaatschommelingen, maar zorgt het ook voor het rondblazen van vuile lucht, met vervuiling van het interieur tot gevolg. Om exacte aanbevelingen te kunnen geven voor de verbeteringen van de klimaatbeheersing is een uitgebreid onderzoek aan de orde. Dergelijk onderzoek houdt rekening met de bouwfysische kenmerken van het gebouw, met klimaatmetingen (binnen en buiten) en oppervlaktemetingen en met de invloed van de gebruikers (bezoekersaantallen, poetsregime,...). Het schat de mogelijkheden van een bepaalde installatie in en besteedt aandacht aan de beheers- en regeltechnische aspecten ervan. Voor dit soort onderzoek wordt best een specialist aangeschreven.

6.3 *Verwarming*

Het huidige verwarmingssysteem bestaat uit individuele radiatoren in de kapel zelf. Deze verwarmingsinstallatie is visueel zeer storend en brengt schade toe aan de interieurafwerking. De verwarmingstoestellen zijn niet gepast voor een waardevol historisch interieur en dienen weggehaald te worden. Een nieuw verwarmingssysteem kan op termijn geplaatst worden. Een klassiek verwarmingssysteem is geen goede optie, omdat dit de ruimte zeer onregelmatig verwarmt en niet tegemoet komt aan de eisen van hedendaagse klimatisatie van een ruimte met waardevolle en fragiele afwerking. Een systeem met vloerverwarming is een optie, mits er behoedzaam omgegaan wordt met het bodemarchief. Men dient hierbij rekening te houden dat met een mogelijk archeologisch vooronderzoek dat extra kosten met zich meebrengt. Een goed alternatief is een gedecentraliseerd verwarmingssysteem waarbij een stabiel binnenklimaat kan gegarandeerd worden door de spreiding over de volledige kapel. Het systeem bestaat uit in de vloer ingewerkte ventiloconvectoren die de koude lucht aanzuigen,

opwarmen en dan langs de andere zijde van het rooster uitblazen. Dit houdt in dat alle leidingen in de vloer moeten ingewerkt worden, maar dit systeem is minder ingrijpend in het vloerpakket dan een globale vloerverwarming. Bovendien kan men met ventiloconvectoren de ruimte opwarmen op een kortere tijd. Een bijkomend voordeel van in de vloer ingewerkte verwarming is het vrijhouden van de muren die als expositieruimte gebruikt kunnen worden. Een voorbeeld hiervan is het MAHR-systeem dat al in verschillende kerken toegepast werd (Onze-Lieve-Vrouwekerk te München, Dom van Aken, ...).

Omdat de kapel een waardevolle interieurafwerking huisvest, zoals het stucwerk en de muurschilderingen en mogelijk nog archeologisch bodemarchief bevat, moet eerst onderzocht worden of het toelaatbaar is een vloerverwarming te plaatsen. Alle voor- en nadelen moeten zorgvuldig tegen elkaar worden afgewogen.

Voordelen

- Geen verwarmingslichamen, zoals radiatoren, in het zicht
- Minder luchtbeweging (bij kleine(re) ruimten) en daarmee minder stofverplaatsing en minder huisstofmijt
- Grote verwarmde vlakken, waardoor koudestraling wordt beperkt en een gelijkmatige ruimtetemperatuur wordt bereikt in zowel het horizontale als het verticale vlak
- Ontwerptemperatuur kan ongeveer 2°C lager worden gekozen
- Mogelijkheid tot ruimtekoeling
- Kwalitatief hoogwaardig systeem dat geschikt is voor warmtebronnen met lage aanvoertemperaturen en voor het gebruik van restwarmte
- Vooral voor het thermisch comfort is het een aangenaam systeem

Nadelen

- Relatief hoge installatie- en bouwkundige kosten
- Geen veranderingen in een later stadium mogelijk
- Grote traagheid en daardoor moeilijk regelbaar
- In grote hoge ruimten grote kans op tochtverschijnselen
- Vloeren moeten worden opgebroken, en nadien worden hersteld met alle gevolgen van dien
- Het onderliggende bodemarchief wordt aangetast
- Versterkend effect op vervuiling van historische (gewelf)schilderingen, orgel, sculpturen etc.
- Verhoogd risico op zouttransport en -uitbloei
- Uitdroging van houten onderdelen, zoals betimmeringen, historisch (kerk-)meubilair en orgels
- Grote consequenties bij het veranderen van het systeem op een later moment

6.4 *Bliksemafleidersinstallatie*

6.5 *Beveiligingsmaatregelen tegen brand*

6.6 *Beveiligingsmaatregelen tegen vandalisme*

> MAATREGEL VII Opvolging en controle

7.1 *Periodieke inspectie door Monumentenwacht*

Voor de opvolging van de aanbevelingen van Monumentenwacht zal men zich kunnen beroepen op verschillende premies. Hiermee moet in de opstelling van de budgetten rekening houden.

7.2 *Verbeteren toegankelijkheid voor inspectie*

Om onderhoud van het dak en goten veilig te laten verlopen, worden er best ladderhaken aangebracht. Alle aan te brengen ladderhaken, ankerpunten en hun bevestigingen moeten voldoen aan Europese normen EN 517 en EN795 en geplaatst volgens voorschriften van de fabrikant. Monumentenwacht Limburg deden in hun laatste rapport een voorstel voor een ladderhakenplan, dit is hierin ook terug te vinden. Langs de binnenzijde van de zolder kan in het muurwerk best een stevige ladder voorzien worden. De onbetrouwbare vezelplaten op zolder kunnen best vervangen worden door een degelijke loopbrug. Daarnaast is het ook aangeraden de aanwezige verlichting te herstellen.

7.3 *Actualisatie en jaarlijkse controle bliksembeveiliging*

De bliksembeveiliging dient ieder jaar gecontroleerd en geactualiseerd te worden, indien er nog geen bliksembeveiliging aanwezig is kan er best nagekeken worden of dit niet noodzakelijk is.

7.4 Actualisatie en jaarlijkse controle branddetectie- en bestrijdingsmiddelen

Er zijn uitgebreide voorzieningen om brand te detecteren en te bestrijden en de brandblussers worden op regelmatige basis nagekeken. Daarnaast dienen alle installaties periodiek nagekeken worden, hetzij door een bevoegd persoon, hetzij door een bevoegd installateur of door een daartoe erkend/geaccrediteerd organisme. Van de elektriciteit, de brander van de verwarming, gasinstallatie en de blusmiddelen moeten keuringsverslagen of andere documenten voorgelegd kunnen worden.

7.5 Snelle ingreep bij vastgestelde gebreken of beschadigingen

Tijdig opstellen van onderhoudsdossiers en aanvraag van premie

Voor de opvolging van het beheer van de Begijnhofkapel is het van groot belang dat men een waardige herbestemming en publieke ontsluiting kan garanderen voor de kapel.

Stadsbestuur Borgloon

Dé voornaamste reden tot overleg is om een planning van de te treffen maatregelen op te volgen en bij te sturen. Dit houdt in dat de noodzakelijke onderhoudswerken en restauratieve interventies m.b.v. het aanvragen van alle mogelijke premies zullen worden georganiseerd in nauw overleg met deze subsidiërende overheden. Aangezien de betoelaging nooit voor 100% de kosten zal dekken, zal er door het stadsbestuur onderzocht worden op welke wijze kredieten kunnen gevonden worden voor deze budgettaire bijpassing en ondersteuning van de beheerswerken. In dat opzicht zou men in opvolging van het beheersplan ook best een begeleidend budgettair meerjarenplan opmaken met een raming van de te verwachten investeringen. Er kunnen jaarlijks best twee evaluatierondes voorzien worden.

Tevens dient een onderhoudsplan opgesteld worden dat de onderhoudskosten verspreidt en de omvang van de budgetten verkleint waardoor grote eenmalige ingrepen minder noodzakelijk worden en ook minder aanleiding zullen geven tot stagnatie.

Perimeter van het gebied waarvoor beheersplan wordt opgemaakt (met schaal en noordpijl)	Zie pagina 4
Lijst van de geplande werkzaamheden	Bijlage 1
Lijst van handelingen waarvan de uitvoering vrijgesteld zal zijn van toelating	Bijlage 1
Rapport Monumentenwacht	Bijlage 2
Lijst van ZEN-erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van open erfgoed met aanduiding op kaart	Niet van toepassing
Lijst van ontsluitingswerken voor open erfgoed	Niet van toepassing
Lijst van werken aan bomen en struiken waarvoor toelating nodig is	Niet van toepassing
Lijst van cultuurgooederen	Niet van toepassing
Lijst van geplande werkzaamheden aan een orgel dat dateert van na WO I	Niet van toepassing
Bibliografie	Zie pagina 70

NASLAGWERKEN

Artikels

- BUSSELS, M. en LUX, G.V. 1970: De opgravingen in en om de kapel van het gasthuis te Borgloon, *Archaeologia Belgica*, 118 (= overdruk uit *Het Oude Land van Loon*, XXIV, 1969, 163-231).
- Lux, G.V. 1969: Borgloon: kapel van het gasthuis, in: *Archeologie*, 1969-1, 25-26.

Eindwerken

- MASSART Claudia, Digitale reconstructie van de bouwfases van de Graethemkapel te Borgloon, Master of Science in de ingenieurs-wetenschappen: architectuur, KU Leuven, januari 2014.

ONLINE BRONNEN

- Agentschap Onroerend Erfgoed 2016: Rust- en begijnhofkapel [online], <https://id.erfgoed.net/erfgoedobjecten/31766>, (geraadpleegd op 4 januari 2018).

ARCHIEVEN

- Geschiedkundige kring 'Kannunik Daris', Borgloon.

Afbeeldingen zonder vermelding © ARAT 2019